

Bonuslapsen ääni uusperheen arjessa

**– selviämistrategioiden lähteillä alan tutkimusten sekä
kliinisen työn pohjalta**

Kirsi Heikinheimo

Uusperheneuvoja koulutus

Supli 2015

Sisällys

Ajatuksia alkumetreiltä.....	3
Työkaluja terapeutille.....	3
Kiintymyssuhteen merkitys perheen ankkurina.....	5
Ulkopuolisuuden tunteesta syntyvä häpeä	9
Lapsen kehityskaari tehtävineen	11
Tunnetaidot, -säättely ja ilmaiseminen	12
Perhesysteemin rakentuminen	13
Minkälaisia perhetarinoita bonuslapsille rakentui?	17
Hyvän haltian eväät eteenpäin.....	22
Hyvä kaaoksen keskellä	22
Navigoinnin merimerkit.....	23
Loppusanat	26
Lähteet.....	27
LIITE 1. Psykkisen ja sosiaalisen kehityksen vaiheita (MLL):	31

Ajatuksia alkumetreiltä

Lapsia kuunnellaan viranomaisverkostoissa usein aikuisten kautta. Tapaus Eerika ei ole poikkeus lapsen hädän äänettömäksi jäämisen suhteen, joskin lopputulokseltaan karmivimmasta päästä. Taitavan ja miellyttävän sekä toisaalta hyvin aggressiivisen tai uhkaavan vanhemman kohdalla lapsen oma ääni saattaa jäädä työntekijän mielessä aikuisen varjoon. Toimiessani psykoterapeuttina sekä perheoikeudellisen yksikön perhesovittelijana, olemme työn kehittämisen yhteydessä pohtineet paljon aikuisten jalkoihin jääviä lapsia. Erään lapsen viesti kiteyttää tilannetta hyvin:

”Lapset eivät ole tyhmiä vaikka joutuvatkin mukautumaan aikuisten valintoihin.”

Perhemallien muutosten arkipäiväistymisen myötä myös yhteiskuntamme normisto on muuttunut. Yhteishuoltajuuden sekä viikko-viikko asumisjärjestelyiden yleistyttyä, uusperheiden rakenne ei enää ole perustaltaan sama. Aikaisemmin bonuslapset siirtyivät uusperheisiin lähinnä äidin mukana, perheen isän lasten lähinnä vieraillessa uusperheessä. Nyt mukaan uusperheeseen saattaakin muuttaa vain perheen isän lapset äidin ollessa mahdollisesti lapseton.

Pari- tai perheterapiaan tulon lähtökohdat ovat erilaiset kuin esimerkiksi lastensuojelussa. Vastaanotolleni tulee usein uuspareja, joiden ongelmat ja riidanaiheet kulminoituvat tullen näkyviksi erityisesti suhteessa bonuslapsiin. Tällöin perheen vuorovaikutussysteemin kannalta parasta olisi tuoda koko perhe paikalle pohtimaan muutoksen mahdollisuutta. Vanhemmat eivät aina halua tai lapset itse eivät välttämättä halua paikalle mikäli tilanne on kovin riitaisa tai arka. Tällöin herää kysymys, miten lasten ääni ja näkökulma voisi elää terapiaistunnoissa paremmin ainakin terapeutin mielessä.

Lopputyössäni pyrin avaamaan bonuslapsen näkökulmaa ja psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä, perherakenteisiin liittyvien tutkimusten sekä bonuslasten itsensä kanssa käytyjen keskusteluiden avulla. Suurin osa kiintymykseen ja esimerkiksi oman paikan löytämiseen vallitsevassa perhesysteemissä sekä toisaalta suojaaviin tekijöihin liittyvistä näkökulmista, koskevat niin uusperheen, sijaisperheen kuin ensiperheenkin lasta.

Työkaluja terapeutille

Kohtaan psykoterapia työssäni ja lastensuojeluverkostoissani yhä enemmän uusperheiden haasteita. Usein niissä on kyse uusperheen vanhempien vuorovaikutukseen tai perheen dynamiikkaan liittyvät vaikeudet. Mikäli perheessä on ”molempien lapset” tai vain ”toisen lapset” on vanhemmuus jo lähtökohtaisesti eri kehitysvaiheessa. Uusperheeseen syntyvät lapset syntyvät sen sijaan ensiperheeseensä, joten vaikka heidän perheensä olisi asumisjärjestelyiltään monimuotoinen, heillä on yksi perhe.

Uusperhe syntyy aina aikuisten valinnan pohjalta. Toisen tai molempien vanhempien mukana tulevat lapset eivät tee perheen syntymisestä valintaa, vaan liikkuvat oman vanhemman valinnan pohjalta "bonuksina" mukana. "Bonuslapsella" tarkoitan lopputyössäni juuri oman vanhempansa mukana uusperheeseen muuttanutta lasta. Kasvatilapsi tai lapsipuoli nimitykset ovat ilmeeltään vanhahtavia ja lapsen asemaa "vähätteleviä". Usein lapsi esitellään nykyisin puolison lapsena (ellei puhuta yleisesti meidän lapsista). Suomisanakirja määrittelee sanan bonuslapsi seuraavasti: uusperheessä puolison kautta saatu lapsi, johon puhujalla ei ole verisidettä (<http://www.suomisanakirja.fi>).

Terapiatyössä nousee esille uusperheessä olevat hyvinvointia ehkäisevät liittoumat joko biologisen vanhemman ja lapsen välillä, jolloin perheen toinen aikuinen jää ulkopuoliseksi tai perheen aikuisten vahva liittoutuminen jossa bonuslapsi jää ulkopuoliseksi. Parisuhteen rakentaminen uusperhe ympäristössä saattaa olla haastavaa ja erityistä huomiota vaativaa. Onneksi uusperheiden vanhemmat osaavat ehkä jopa ensiperheitä herkemmin hakea apua itselleen ja parisuhteelleen.

Bonuslasten itsensä rooli näyttää usein jäävän kliinisessä työssä ja verkostokeskusteluissa syntyneen oletuksen pohjalta näkymättömäksi. Aikuisten äänekkyyys peittää alleen erotilanteissa lasten äänen: "Kukaan ei tuntunut auttavan meitä lapsia. Vanhemmilla oli lakimiehet, mutta meillä ei ketään." (Parkinson, 2015.)

Kukaan ei halua olla näkymätön ... ei silloinkaan vaikka kyseessä olisi selviämismalli, jolla pysyä psyykkisesti hengissä! Lopputyössäni haluan tehdä bonuslapsen elämää näkyväksi, antamalla heille "äänen". Pyrin löytämään toimivia keinoja ja malleja, jotka voisivat auttaa niin uusperheessä kasvavien lasten kuin koko perheiden hyvinvointia. Syventymällä bonuslasten näkökulmaan toivon löytäväni uudenlaisia näkökulmia uusperheiden kanssa tekemääni pari- ja perheterapiatyöhön sekä kouluttajatyöhöni sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten parissa.

Ydinkysymyksiäni ovat: Minkälaiset asiat auttavat bonuslapsia löytämään oman paikkansa uusperheessä ja mitkä taas estävät sitä?

Teorettinen viitekehyseni muodostuu lähtökohtaisesti vuorovaikutussuhteiden systemisistä näkökulmasta. Tarkastelen perheenjäsenten vuorovaikutusta pääsääntöisesti kiintymyssuhde- ja tunnekeskeisellä lähestymistavalla, voimavarakeskeisellä työskentelyotteella.

Lopputyön empiirinen osuus toteutuu keskustelemalla bonuslasten kanssa joko osana terapiatyötä tai erikseen sovittuna. Keskustelun aikana tavoitteena on:

1. koota uusperheen suhteita suojaavia sekä heikentäviä tekijöitä.
2. kerätä ilmiöitä ja asioita, jotka auttavat bonuslasta selviämään perheessä.

Kohderyhmä muodostuu kahdeksasta 6 – 18 vuotiaasta uusperheessä asuvasta lapsesta. Heistä viisi on ollut terapia-asiakkaanani ja kolme kuuluu omaan sosiaaliseen verkostooni. Kaikki ovat tienneet kyseisen keskustelun liittyvän Bonuslapsen ääni lopputyöhöni ja keskusteluista mahdollisine piirustuksineen on pyydetty käyttö lupa niin lapsilta itseltään kuin heidän vanhemmiltaan.

Kiintymyssuhteen merkitys perheen ankkurina

Perheen sisäisten suhteiden kanssa työskenneltäessä puhutaan usein kiintymyksestä. Uusperheessä bonuslapsen lupa olla kiintynyt omiin ja bonusaikuisiin ei kliinisen työskentelyn pohjalta ole aina itsestään selvää. Lapsi kiinnittyy perheensä vanhempiin tunteenomaisesti, jonka vuoksi perheen emotionaalisen ilmapiirin laatu onkin olennaista turvallisen sekä vuorovaikutuksellisen kasvuympäristön mahdollistamiseksi. (Värri, 2002.)

Psykiatri John Bowlby (1979) tutki kiintymystä varhaiskehityksen turvallisuuden sekä hoivan tarpeena. Tapa kiintyä läheisiin muotoutuu Bowlbyn mukaan varhaislapsuudessa ja tallentuu muistisysteemiin itseä sekä muita koskeviksi toimintamalleiksi. Hän määritteli kiintymyssuhdeteorian yritykseksi käsitteellistää ihmisen taipumusta muodostaa voimakkaita tunnesiteitä toisiin ihmisiin. Käsitteellistämisen tavoitteena on selittää ahdistuksena, vihamielisyytenä, depressiona ja tunteiden eristämisenä ilmeneviä stressin muotoja, jotka aiheutuvat tahattomista erokokemuksista ja menetyksistä. Sinkkonen (2003) kiteyttää kiintymyssuhteen synnynäiseksi tarpeeksi kiinnittyä hoitajaansa hengissä säilymisen ehtona. Pieni lapsi kiinnittyy aina myös laiminlyövään, etäiseen, jopa vihamieliseen hoitajaansa, ellei parempaa ole tarjolla. Kalland (2007) puolestaan korostaa fyysisten tarpeiden huolehtimisen olevan lapselle viesti siitä, että hän on huolenpidon arvoinen ja rakastettu. Kiintymyssuhdetta ja rakastamisen tunnetta, ei pidä kuitenkaan sotkea keskenään. Vanhempi voi rakastaa lastaan, ollen samanaikaisesti kykenemätön toimimaan lapselleen turvallisenä kiinnittymishahmona. Kiintymyssuhdetta voidaan näin ollen tarkastella osaltaan myös mallina, miten lapsen emotionaalinen turvallisuuden tunne vaihtelee tämän reagoiessa vanhempiensa välisiin ongelmiin. Tavalliseen elämään kuuluu jokaisessa perheessä pettymyksiä ja vaikeuksia. Oleellista on, miten tuemme lasta selviytymään niistä. (Sinkkonen & Kalland, 2002.)

Lapset viettävät suuren osan ajastaan tarkkailemalla mitä perheessä tapahtuu. Sosiaalinen tarkkaavaisuus auttaa lasta huomaamaan myös uusperheen tärkeitä hetkiä. Palautteen kautta lapsi oppii, mitkä toiminnat ja tunteet ovat hyväksytyjä ja mitkä taas eivät. Tilanteisiin palaaminen keskusteluiden avulla auttaa asioiden merkitysten säilymistä sekä syvenemistä perheessä. Tarinat ja kertomukset (nykypäivänä myös valokuvat ja videot) perheen elämästä auttavat lasta sopeutumaan myös uuden suvun ja uuden perheen malliin. Lapsen oppiessa toimimaan odotusten mukaisesti, hän oppii samalla toimimaan hänelle osoitetun roolin mukaisesti perheen sisäisessä "käsikirjoituksessa". Sitä kautta hänellä on mahdollisuus vaikuttaa tapahtumien merkitykseen niin itselleen kuin muille perheen jäsenille. (Jernberg, 2003; Keltinkangas-Järvinen, 1996; Solantaus, 2001.)

Ihmisille ominaisten tunteiden ja ajattelun kehittymisen katsotaan rakentuvan erityisesti neurobiologian, perimän sekä yksilöllisten vuorovaikutuskokemusten yhteistyöstä (Siltala, 2003). Varhaisimmat vauvan vuorovaikutuksen tavat, kuten imeminen, katsekontakti, hymy, itku, jäljittely, jokeltelu, seuraaminen, syliin pyrkiminen ja tarrautuminen erityisesti uhkatilanteissa, kuvaavat

arjessa lapsen pyrkimyksiä ylläpitää läheisyyttä. Kokemus vanhemman tai vähintään turvalliseksi koetun aikuisen saatavilla olosta, lapsen tarvitessa häntä, muokkaa lapsen kykyä säädellä fyysistä etäisyyttä sekä rakentuvaa turvallisuuden tunnetta. (Hautamäki, 2002; Keltinkangas-Järvinen, 1996.) Kyky säädellä etäisyyttä ei kehity tai sen kehitys pysähtyy, mikäli lapsen fyysisiä tai psyykkisiä rajoja rikotaan. Rikotuksi tulemisen kokemus vie lapselta jopa kyvyn tunnistaa sekä puolustaa omia rajojaan. Hyväksi käytettyjen tai kaltoinkohdeltujen lasten on mm. vaikea ymmärtää, missä kulkee raja itsen ja toisen välillä. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä vaikeampi heidän on estää toisen toimiessa heidän yksityisyyttään loukaten. Ellei opi omien rajojen tunnistamista ja puolustamista ei sitä kykene oppimaan myöskään suhteessa toisen yksityisyyteen. (Heikinheimo & Tasola, 2004.)

Kosketuksen laadulla on kiintymyssuhteissa selkeä merkitys niin lapsen sosiaaliseen ja fyysiseen minäkuvan kuin stressinhallinnan kehittymisen suhteen. Brazelton (1990) toteaa kosketuksen toimivan usealla ihmiselämän sopeutumisen tasolla: "Ensin se mahdollistaa eloonjäämisen ja sitten tekee elämän merkitykselliseksi." Kosketuksen tavan ja voimakkuuden merkitys vaihtelee lapsen herkkyyden ja persoonallisten ominaisuuksien mukaan. Sylissä pitäminen, paijaaminen ja silittäminen viestivät pääosin turvallisuutta ja lohtua. Tökkiminen ja nipistely puolestaan koetaan lähtökohtaisesti viestiksi uhasta ja turvattomuudesta. Terapiassa, jonka tavoite on vahvistaa lapsen ja vanhemman tai bonuslapsen ja bonusvanhemman välistä turvallista kiintymyssuhdetta, onkin suositeltavaa vahvistaa myös heidän välistä turvallista fyysistä läheisyyttä ja kosketusta. (Hautamäki, 2002; Jernberg, 2003; Keltinkangas-Järvinen, 1996.)

Turvallinen kiintymyssuhde heijastuu perheen tapoihin huolehtia lapsesta fyysisesti sekä emotionaalisesti. Lapsen emotionaalisesta kaltoinkohtelua on usein kuitenkin vaikea havaita aukottomasti. Henkisestä pahoinpitelystä ei välttämättä jää heti näkyviä jälkiä. Lapsi kuitenkin oppii, että hän on kelvoton eikä hän itsessään ole rakastamisen arvoinen. Olemassa olon oikeutus syntyy aikuisen mielihalujen toteuttamisen tai aikuisen miellyttämisen myötä. Aikuinen jättää näin ollen lapsen omat tunnetarpeet huomiotta. Puutteet hoivakokemuksissa sisäistyvät kielteisinä mielikuvina itsestä. Lapsi sisäistää vähitellen, ettei ansaitse huolenpitoa eikä toisiin ihmisiin kannata turvata. Omia tarpeita tai tunteita ei kannata osoittaa, sillä kukaan ei vastaa niihin varmuudella. On selvittävä yksin. (mm. Kalland 2007; Söderholm, 2004.)

Kielteiseksi kehittynyt mielikuva itsestä pitää sisällään vakavia kehityksellisiä riskejä itsetuhoiseen käyttäytymiseen ja syrjäytymiseen. Mirjami Mäntymaa (2009) on tutkinut Suomessa pikkulasten psyykkisiä häiriöitä. Hän toteaaakin, että vakavat vuorovaikutushäiriöt, kuten kiintymyssuhdehäiriöt, eivät vain ennusta psyykkisiä häiriöitä vaan ovat jo itsessään sellaisia. Koko perheen psykososiaalinen tilanne vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin. Uusperheen rakentumisvaihe on lähtökohtaisesti uhkatilanne, muutos, olemassa olevaan käytäntöön. Lapsi tarvitsee käsitteitä ja kielellisiä vastineita rakentaakseen ympärillään olevaa psyykkistä ja sosiaalista maailmaa.

Vanhemmuus, ja erityisesti uusperheen vanhemmuus, on enemmän kuin äitiys ja isyys. Vanhemmuutta voidaan ajatella perheen äitiyden, isyyden ja lapsuuden yhteytenä ja vuorovaikutuksena, kasvuprosessina samassa paikassa, ajassa ja tilassa. Lapsuuden kodin mallien siirtyminen eteenpäin muokkaa normaaliuden käsitettä. Vinoutuneetkin vuorovaikutus- sekä toimintamallit muuttuvat sukupolvilta siirtyvän mallin myötä tutun tavanomaiseksi elämänmuodoksi. Solidaarisuus omaksi koettua perhettä kohtaan sekä tarve kuulua johonkin olemassa olevaan yhteisöön, vaikeuttaa sisäistettyjen arvojen sekä toimintamallien muuttamista. Ajatus siitä, mikä on normaalia ja hyväksyttävää, on sidoksissa ympärillä olevan yhteisön tapoihin ja toimintamalleihin.

Ihmisille ominaisten tunteiden ja ajattelun kehittymisen katsotaan rakentuvan erityisesti neurobiologian, perimän sekä yksilöllisten vuorovaikutuskokemusten yhteistyöstä (Siltala 2003). Tapa miten lapsi kiinnittyy hoitajaansa, rakentaa hänen kiintymyssuhdettaan ja vahvistaa hänen tapansa kiintyä sekä olla vuorovaikutuksessa toiseen ihmiseen. Kiintymystarpeet sekä kiintymyssuhteeseen liittyvät pelot kulkevat seuranamme kaikissa läheisiksi kokemissamme suhteissa. Kokiessamme tyrmäyksen, suhteessa kiintymystarpeeseemme, joudumme kasvokkain kiintymyksen tunteeseen liittyvien pelkojemme kanssa. Torjutuksi tuleminen herättää sisällämme myös kokemuksen (sekä mahdollisesti aikaisemmat kokemuksemme) häpeästä. Tyypillisimpiä tarpeitamme ja pelkojamme voidaan tarkastella esimerkiksi seuraavan taulukon avulla:

<u>Tyypillisiä Kiintymyssuhdetarpeita:</u>	<u>Kiintymyssuhdepelkoja:</u>
tarve tulla hyväksytyksi	pelko tulla torjutuksi
läheisyyden tarve	pelko tulla hylätyksi
tarve tulla ymmärretyksi	pelko omasta riittämättömyydestä
tarve kokea itsensä tärkeäksi	pelko olla ei hyväksytty
tarve olla rakastettu	pelko olla ei rakastettu
tarve kokea itsensä arvostetuksi	pelko olla ei arvostettu

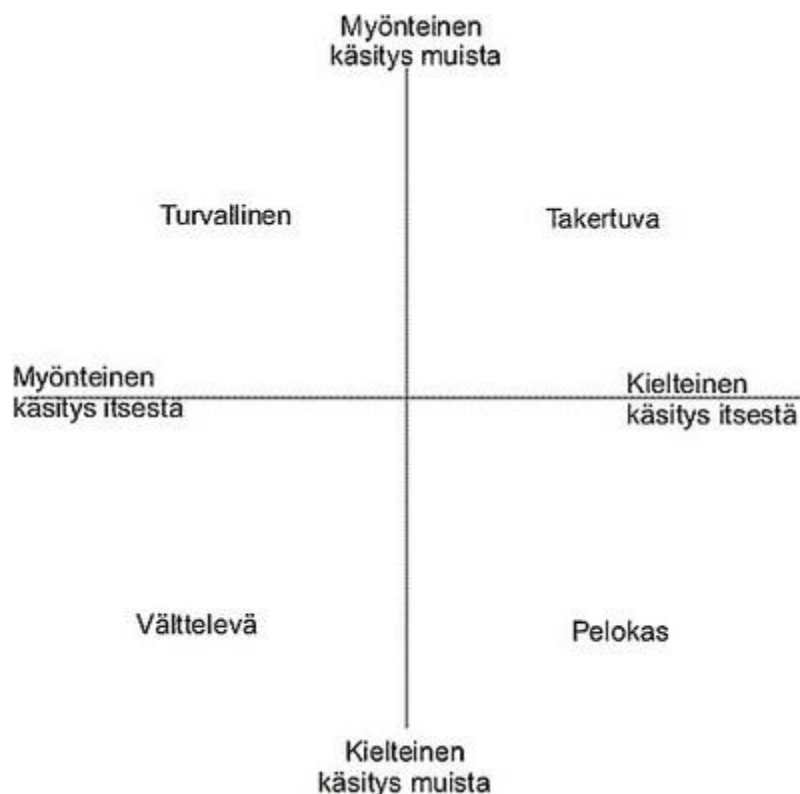
(mm. Sinkkonen, 2003; Mäntymaa, 2003; Malinen, 2010; Johnsson, 2010.)

Sinkkonen ja Kalland kuvaavat kiintymyssuhdeteoriaa välineeksi, jonka ”avulla voidaan tutkia, missä olosuhteissa ja millä tavoin ihmiset hakevat toistensa läheisyyttä tai toisistaan turvaa, kuinka he reagoivat kuviteltuihin tai todellisiin vaaratilanteisiin ja millaisia oletuksia heillä on itsestään, vuorovaikutussuhteistaan ja toisista ihmisistä” (Sinkkonen, 2003). Tämä näkökulma laajentaa kiintymyssuhdeteorian käytön lapsen selviämismallin lisäksi myös (uus-) perheen aikuisten oman

elämänhallinnan sekä parisuhdetyöskentelyn työkaluksi. Mikäli identiteetti on rakentunut vain toisia varten olevaksi, omat tarpeet voivat tuntua jopa pelottavalta.

Kiintymissuhdetyylit luokitellaan useimmiten kolmesta viiteen luokkaan. Vaikkakin Bartholomew (1997) kuvasi nelikenttämallillaan pääsääntöisesti aikuisen kiintymyssuhdetta, se sopii mielestäni myös kuvaamaan bonuslapsen ja uuden aikuisen kiintymyksen rakentumista. Uusperheen rakentumisvaiheessahan molemmilla on jo lähtökohtaisesti olemassa oma tapansa kiinnittyä sekä lähestyä toista ihmistä.

Mallin perustana on ajatus kaksiulotteisesta rakkauden rakentumisen akseleista. Ensimmäinen, horisontaalinen, ulottuvuus liittyy käsitykseen omasta itsestä (myönteinen tai kielteinen käsitys omasta itsestä), toinen, vertikaalinen, ulottuvuus liittyy käsitykseen muista (myönteinen tai kielteinen käsitys muista). Turvallisessa kiintymyssuhteessa rakentunut myönteinen minäkuva mahdollistaa sisäistettyyn, luottamuksellisen itsearvostuksen tunteeseen, joka ei ole riippuvainen jatkuvasta ulkoisesta vahvistamisesta. Opittu käsitys suhteessa muihin ihmisiin viittaa kokemuksista syntyneisiin odotuksiin muiden saatavilla olemisesta ja heidän tarjoamastaan tuesta.

(Bartholomew, 1997.)

Vahvistamalla lapsen sekä hänen vanhempansa / uusperheen aikuisen välistä kiintymyssuhdetta pyritään toisaalta suojelemaan lasta laiminlyönneiltä ja kaltoinkohtelulta sekä toisaalta

vahvistamaan lapsen itsensä resilienssiä eli kestävyyttä ja sinnikkyyttä sosiaalisesti stressaavissa tilanteissa. Kiintymyssuhteen vahvistaminen auttaa toki myös perheen vanhempia kehittymään perheen lasten kehitysvaiheiden mukana turvallisesti. (mm. Fonagy, 2012; Kalland, 2014.)

Ulkopuolisuuden tunteesta syntyvä häpeä

Dialogisuuden ulkopuolella on kuolema. (M. Barkhton)

Uusperheissä joku perheen jäsenistä tuottaa usein terapiaprosessin aikana kertomuksen ulkopuolisuuden tunteesta. Ulkopuolisuuden tunnetta voisi kuvata häpeänä siitä, että ei koe olevansa yhtä arvokas tai tärkeä kuin muut perheenjäsenet. Häpeän perusmalli syntyy pääsääntöisesti varhain lapsuudessa. Ellei lapselle tärkeä henkilö ole emotionaalisesti käytettävissä, lapsi tulkitsee olevansa vääränlainen. Lapsen yritys herättää hyväksyntää ja ymmärtämystä itselleen jää toteutumatta lapselle merkityksellisen aikuisen taholta. Jos lapsi jää toistuvasti vaille vastavuoroisuutta, hänestä kehittyä herkkä aistimaan ja kokemaan häpeää myös myöhemmissä ihmissuhteissaan. Samankaltainen peruskuvio voi toki altistaa merkityksellisissä suhteissa häpeälle myöhemminkin. (Häivälä, 1999.) Peter Levine (1997) on todennut traumaattisen tilanteen rikkovan kehon ja sielun yhteyden. Kehotietoisuuden häviäminen vaikeuttaa näin ollen myös tunteiden sekä toiminnan säätelyä niin ihmissuhteissa kuin arkielämässä yleensäkin.

Häpeä ja syyllisyys sotketaan usein jopa terapiaprosessissa toisiinsa. Häpeän voisi ajatella olevan yhteydessä näkemiseen ja nähdyksi tulemiseen, syyllisyys taas kytkeytyy paremminkin omantunnon kuulemiseen. Häpeä ei niinkään varsinaisesti heijasta sitä mitä itsenämme olemme, vaan millaisissa olosuhteissa tulemme tai olemme tulleet nähdyksi. Häpeän tunteen juurena on häväistys ja naurunalaiseksi joutumisen pelko kun taas syyllisyyttä kuvaa parhaiten vihan pelko, hätä joko sisäisen tai ulkoisen auktoriteetin vihastumisesta. (Blomstedt, 1998.)

Häpeää on pidetty aikaisemmin yhtenä syyllisyydentunteen osatekijänä, jolla ei ole merkittävää itsenäistä osuutta psyykkisten häiriöiden synnyssä. Tutkittaessa häpeää, on sen merkitystä alettu nähdä syvemmin. Häpeä onkin syyllisyyttä primaarisempi affekti, jonka ensimmäiset ilmaukset

todetaan jo kolmen kuukauden ikäisessä vauvassa. Mikäli äiti ei vastaa vauvan lähestymisyrityksiin, vauva lamaantuu, luo katseensa alas ja kääntää kasvonsa pois päin.

Häpeän tunne liitetään usein normatiivisen käyttäytymisen edellytykseen sekä sosiaaliseen kontrollimekanismin synnyttämään sopeutumistarpeeseen. Häpeän tunteen nähdään kertovan psyykkisestä tapahtumasta, jossa häpeävä ihminen uskoo epäonnistuneensa jossakin vastavuoroisuudessa. Samalla hän yrittää pelastaa kysymyksessä olevan suhteen, kääntymällä itseään vastaan moittimalla tai kätkemällä itseään tai jopa luopumalla omasta identiteetistään. (Rechardt & Ikonen, 1998; Scheff, 1990.) Rechardt ja Ikonen (1998) tiivistävät, että juuri epäonnistuminen hyväksyvän vastavuoroisuuden odotuksissa, laukaisee myös myöhemmän häpeäntunteen.

Häpeä voidaan nähdä eräänlaiseksi sisäiseksi romahdukseksi, joka käynnistää ihmisessä useita erilaisia korjaamis- ja välttämisyrityksiä. Niitä ovat muun muassa itseen ja toiseen kohdistunut raivo tai ylimitoitettut itsetunnon kohentamisyritkimykset. Häpeä liittyy nimenomaan vastavuoroisuuden tavoittamiseen, yritkimykseen saada viesti perille ja toivottu vastaus siihen. Häpeä voidaan nähdä intensiivisenä mielipahana, jonka koemme, kun tavoiteltu ja jo toteutuneeksi tai toteutuvaksi luultu vastavuoroisuusyritkimys jää toteutumatta. Kun vastavuoroisuuden löytäminen epäonnistuu, koskee epäonnistuminen koko olemusta. Häpeässä koko toiselle ilmaistu oma olemus paljastuu vääräksi. Tämän paljastumislouheensa häpeä säilyttää kaikissa yhteyksissä. Toiveen toteutumisyrityksen ilmaiseminen tai paljastuminen altistaa häpeän kokemukselle kaikissa kehitysvaiheissa ja kaikkina ikäkausina. (Ikonen & Rechardt, 1993.) Lähtökohtaisesti uusperhe rakenteena tarjoaa alasysteemeineen ikävä kyllä erityisen hyvän mahdollisuuden vastavuoroisuusyritkimysten toteutumatta jäämiselle sekä ulkopuolisuuden kokemuksille.

Perheessä voi olla erilaisia häpeän verhoamia salaisuuksia, joita ei haluta päivänvaloon. Salaisuudet voivat olla näkymättöminä esteinä muutoksessa nykyistä tasapainoisempaan elämään. Kieltämisellä voidaan kuitenkin nähdä perheen tilanteessa myös elämää suojeleva tehtävä:

”...tapahtumia ei voida käsitellä, koska muutoin seuraisi tunteita, joiden kanssa jouduttaisiin pulaan”. Menetyksen työstämättömyys, suremattomat surut sekä seksuaalisuuteen, syntymään, elämään ja kuolemaan liittyvät häpeälliset salaisuudet siirtyvät jakamattomina seuraavan sukupolven kannettavaksi” (Tuhkasaari 2004).

Perityt salaisuudet sekä häpeät uhkaavat samalla yksilön oikeutta itsenä olemisen ja kasvamisen tilaan. Moni lapsi kantaa häpeäänsä mukanaan uskaltamatta paljastaa sitä kenellekään. Häpeää aiheuttavat kokemukset estävät puhumasta, kuulemasta, näkemästä ja toimimasta. Mahdollisen häpeän tunteen ennakointi saa ihmisen viivyttämään, epäröimään ja hapuilemaan toiminnassaan. Hän voi myös lisääntyneellä aktiivisuudella ja vilkkauksella yrittää piilottaa itseänsä ja häpeän lähdeä, tai hän saattaa yksinkertaisesti ryhtyä häpeämättömäksi. Kaikkiin näihin suhtautumistapoihin, selviämismalleihin, liittyy häpeälle tyypillinen tunneensa. Se, joka suojautuu häpeää vastaan aktiivisuudella ja vilkkauksella, tuntee itsensä helposti sisimmässään epäaidoksi. Hän saattaa tuntea samalla vastenmielisyyttä, kyllästymistä ja väsymistä itseen sekä toisiin. Häpeämätön puolestaan haastaa ja kiusaa ympäristöään sekä itseään yhä uusilla

häpeämättömyyksillä. Kaikissa tapauksissa häpeä ja suojautumiset sitä vastaan, herättävät uuden häpeän ja jälleen sitä vastaan suojautumisen. Tiedostamattomina tällaiset häpeäkierteet saattavat jatkua hyvinkin pitkään ja vakiintua jopa elämäntavaksi.

Lapsen kehityskaari tehtävineen

Psyykinen kasvumme ja kehityksemme ovat riippuvaisia niin biologisista, psykologisista kuin sosiaalisistakin tekijöistä. Näin ollen myös lasten psykiatristen häiriöiden hoidossa ja ehkäisyssä niillä kaikilla on oma merkityksensä. Lapsen oireiden vakavuutta ei aina havaita. Ulospäin suuntautuneet oireet, kuten levottomuus ja aggressiivisuus nähdään herkästi, jolloin niihin puuttuminen on luonnollisesti nopeampaa. Sisäänpäin kääntyminen, omien tarpeiden hylkääminen tai lapsen masennus jäävät ”helppoudessaan” liian usein näkymättömiin. (mm. Väänänen 2013.)

Lasten psyykkisten häiriöiden määrittelyssä on tärkeää tuntea lapsen ja nuoren ”normaali” kehityskaari sekä hänen kasvuympäristönsä. On hyvä ymmärtää ikätasoiseen kehitykseen liittyvät asiat ja toisaalta normatiivinen oletus siitä, mikä lapsessa ja hänen ympäristössään on poikkeavaa ja mikä normaalin vaihtelun rajoissa. Lasten mielenterveyttä ja siihen vaikuttavia tekijöitä on tutkittu yli viiden vuosikymmenen ajan. Tutkimustieto on lisännyt ymmärrystä lasten ongelmista, niihin vaikuttavista tekijöistä sekä tuonut lasten psyykkiset häiriöt huomionkohteeksi.

Eriksonin psykososiaalisen teorian mukaan ihmisen kehitys ja olemassaolo ovat riippuvaisia kolmesta tapahtumakokonaisuudesta, jotka täydentävät toisiaan:

1. biologiset tapahtumat, vaikutukset ja voimat ihmisessä (sooma),
2. psyykkiset tapahtumat – ihmisen yksilöllisyys (psyyyke)
3. yhteisölliset tapahtumat, vastavuoroisuus (eetos).

Eriksonin mukaan yksilön persoonallisuus syntyy ja kehittyy vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa läpi elämän. (Kuusinen,1991.) Aivotutkimuksen sekä kehityspsykologian näkökulmasta nimenomaan varhaisvuosien kehityksellä, oppimisella ja kokemuksilla on valtavan suuri merkitys aivojen ja mielen rakentumiselle. Se, mitä pieni lapsi jo raskausaikana sekä ensimmäisinä elinvuosinaan kokee, rakentaa ja muokkaa hänen aivojaan erityisellä tavalla.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton nettisivulla on hyvä ja kattava kooste eri-ikäisen lapsen ja nuoren ikävaiheiden kehitystehtävistä. Toisinaan on terapiaprosessin aikanakin hyvä pysähtyä pohtimaan onko huolta herättävä lapsen toimintamalli ehkä normaalia kehitysvaiheeseen liittyvää vai elämäntilanteesta kumpuavaa ”kipuilua”. Olen koonnut MLL:n sivuilta yhteenvedon (liite 1.) kehitysvaiheista erityisesti psyykkisen ja sosiaalisen kasvun sekä uusperheeseen liittymisen näkökulmasta.

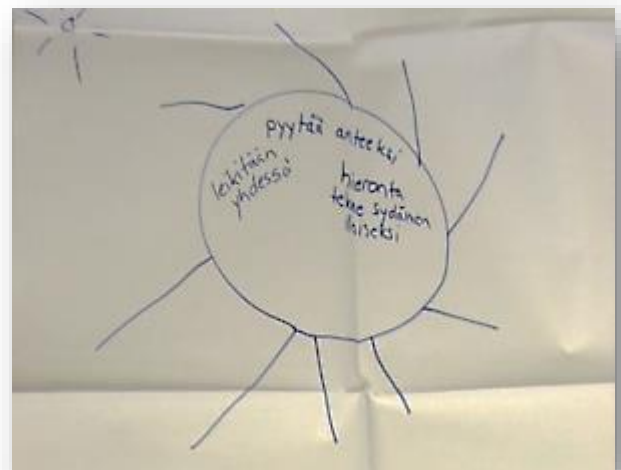
Tunnetaidot, -säättely ja ilmaiseminen

Persoonamme näyttäytyy mm. suhtautumisessamme omaan elämäämme, ympäröivään maailmaan sekä tavoissamme toimia yksin tai toisten seurassa. Sisäiset ajatuksemme, tuntemuksemme ja toimintamme vaikuttavat mielialaamme ja toinen toisiinsa. Tunteet itsessään eivät ole hyviä tai pahoja. Ihminen, lapsi tai aikuinen, on enemmän kuin vain yksittäinen tunne. Lasta ei voi varsinaisesti käskää tuntemaan tiettyjä tunteita tai toisaalta kieltää tuntemasta joitain muita. Tehokkaimpia tunteiden käsittelyn ja säättelyn oppimistilanteita ovat niin lasten kuin aikuistenkin kohdalla vuorovaikutustilanteet muiden ihmisten kanssa. Lasta ympäröivillä aikuisilla on korvaamaton merkitys taidon oppimiselle. Aikuinen voi viestittää olemuksellaan, äänellään ja rytmillään, ettei huoleen ole tarvetta tai toisaalta myös, ettei tunteita ole turvallista kokea. (Cassiatore & Hurme, 2008; Gerhardt, 2007; Heikinheimo, Leppänen, Paatero & Seppälä, 2012.)

Vanhempien välinen riitely vaikuttaa Richmondin ja Stockerin (2003) mukaan perheen isompiin lapsiin pienempiä enemmän. Perheen pienemmät lapset kokevat parisuhteessa olevat konfliktit pelottavimpina, mutta vanhemmilla sisaruksilla ilmenee enemmän masennusta tai käyttäytymisongelmia. Uusperheissä lapsilla saattaa olla ensiperheissä syntyneitä konfliktikokemuksia vanhempien riitelystä, jolloin ne saattavat myös tunnekokemuksina aktivoitua riitatilanteiden myötä.

Lapsiin liittyvien huolien kanssa työskentelyssä yksi tärkeimmistä teemoista onkin, kuinka erilaisten tunnetilojen kanssa eletään. Lapsen terveen kasvun kannalta on oleellista oppia toimivia tunteisiin liittyviä ongelmanratkaisumalleja. Tärkeää on oppia myös ympäristön hyväksymät tavat osoittaa tunteita turvallisesti (Cacciatore & Hurme, 2008).

Perheterapiassa asiakastyöskentelyn aikana niin vanhempien kuin bonusvanhempienkin on ollut

tärkeä oivaltaa, että mikäli lapsen tunteet jäävät arjessa huomioimatta, lapsi oppii, ettei hänen tunteilleen ole tilaa. Ollessaan myöhemmin vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa hän saattaa jättää kaikki voimakkaat tunteensa näyttämättä padoten ne sisäänsä (Sinkkonen, 2008). Lapsen terveen kasvun kannalta työskentelyssä on oleellista välittyä tieto, ettei pelkkä tunne itsessään satuta ja sen voi ilmaista muille sanallisesti sekä purkaa kehostaan turvallisesti. Terapian aikana on etsitty perheen kanssa yhdessä heille kaikille sopivia keinoja purkaa erityisesti aggressiivisia tunteita. Tavanomaisimpia keinoja ovat olleet huutotyyny, purulelut, nyrkkeilytyyny/-säkit ja kylmän veden juominen tai musiikki. Ellei lapsi opi purkamaan pahan olon tunnettaan turvallisesti, on toinen luontainen tapa näyttää se esimerkiksi lyömällä. Opettamalla toimimaan oikein turvallisen vanhemman viesti lapselle on, että kaikkien tunteiden tunteminen on sallittua, mutta toimiminen ajattelematta niiden mukaan ei sitä aina ole. (Kullberg-Piilola & Peltonen, 2005; Laine, 2005; Heikinheimo, Leppänen, Paatero & Seppälä, 2012.)

Lapsi tarvitsee käsitteitä ja kielellisiä vastineita rakentaakseen ympärillään olevaa psyykkistä ja sosiaalista maailmaa. Bonuslapsen on löydettävä keinoja liikkua kahden tai jopa useamman perheen muodostaman sosiaalisen verkoston ehkä hyvinkin erilaisten tunne- ja toimintamallien seassa. Tunteita, mielialoja ja ilmiöitä nimeämällä on mahdollisuus saada ympäröivää kaoottisuutta hallintaansa. Kyetäkseen työskentelemään pahaa oloansa pois, on tiedettävä mistä on kysymys. Sanoja ei aina tarvita vain lausuttavaksi asioita ääneen. Niitä tarvitaan ennen kaikkea voidakseen jäsentää itsessään, mistä mm. sisäinen paha olo johtuu. (Keltinkangas-Järvinen, 1996; Solantaus, 2001; Solantaus & Beardslee, 2001.)

Perhesysteemin rakentuminen

Älä kysy mitä päiden sisällä on vaan minkä sisällä päät ovat. (J. Shotter)

Lapsi on – niin ensiperheessään kuin uusperheessäkin - arkensa ja häntä hoitavien ihmissuhteidensa kautta aikuisia enemmän kytkettynä kasvuperheeseensä. Samalla lapsi voi olla psyykkisesti kytkettynä häntä kussakin perheessä hoitavien aikuisten välisiin suhteisiin sekä aikuisten mielen sisältöjen työstämättömiin osiin. Terapiaanhan tullaan usein itselle tai läheisissä ihmissuhteissa psyykkisesti vaikeiksi muodostuneissa elämätilanteissa. Lasta ja hänen perhettään hoitavan terapeutin tulisi kyetä pohtimaan sitä, miten tämä kyseinen lapsi yhdessä perheensä/ perheidensä kanssa kytkeytyy heitä kohdanneeseen ongelmatilanteeseen. (Hakasaari & Heikinheimo, 2012.) Akuutit stressitilanteet vaarantavatkin lapsen sosiaalista kehitystä heikentämällä vanhempien kasvatuskäytäntöjä, jolloin vanhemmat eivät kykene toimimaan turvallisina

sosiaalisina malleina eivätkä ylläpitämään emotionaalista suhdetta lapseen (Ladd, 2006). Vanhempien väliset ristiriidat ja parisuhdeongelmat herättävät lapsissa usein voimakkaita negatiivisia tunnereaktioita (Oppawsky, 2000).

Lapsen psososiaaliset taidot, myönteisiä seurauksia tuottavan käyttäytymisen kehittyminen, on suorassa yhteydessä lapsen itsensä vanhemmiltaan saamaansa lämpöön ja kiintymykseen sekä vanhempien luomaan perheen henkiseen ilmapiiriin. Vanhemmilla saattaa olla vaikeuksia myötäelää lapsen iloa, ilmaista tai hallita omia pahan olon tunteitaan. Tällöin vanhempien ahdistuksen tai syyllisyyden tunteet siirtyvät myös lapsiin. Kodin tunneilmasto on keskeisesti vaikuttamassa lapsen tunnetaitoihin sekä sosiaaliseen kyvykkyyteen. Siksi onkin perheen tilanteisiin liittyvien ongelmien kanssa työskenneltäessä ehdottoman tärkeä työskennellä koko perheen näkökulmasta. (Hastings, 2006; Fabes, 2008; Neitola, 2011.) Neitolan (2011) tutkimuksessa vanhemmat toivat itse suoraan esille huolensa siitä, kuinka oma tunnetila ja jaksaminen vaikuttavat siihen miten lapsen pahaan oloon ja tunteisiin kulloinkin suhtautuu. Vanhemman kyky lohduttaa ja sietää lapsen erilaisia tunnetiloja rakentaa mallia siitä, miten tunteita on lupa käsitellä ja miten niitä voi käsitellä. Kuunteleminen, kyseleminen, yhdessä pohtiminen ja hyväksyntä saattavatkin olla hyödyllisempiä tukimuotoja kuin selkeä auttaminen tai pelkkä lohduttaminen.

Lasten psyykkistä hyvinvointia tarkastellaan usein kolmesta näkökulmasta: systeemi-, elämänpiiri- sekä yksilötasolta. Systeemitasolla yhteiskunnan murrokset, lama, polarisaatio, heikentyvä hyvinvointivaltio, ja köyhyys ovat perheitä järjestyttäviä riskitekijöitä. Sosiaalisessa tukijärjestelmässä keskitytään pääsääntöisesti lapsen elatukseen 18 ikävuoteen asti sekä etävanhemman tapaamisoikeuksiin. Elämänpiiritasolla perheessä mahdollisesti oleva kuormittava vuorovaikutus, hylkääminen, hyväksikäyttö, huono perushoiva ja vanhempien kasvatustaitojen puute riskiyttävät lapsen vointia. Lapsen kyetessä tukeutumaan vanhempiinsa, harrastuksiinsa, isovanhempiinsa, opettajiinsa tai omaan sisäiseen vahvuuteensa tai lahjakkuuteensa, hän pärjäsikin paremmin kuin vähemmän onnekas kohtalotoverinsa, jolla ei vastaavia resursseja ollut. Yksilötasolla jo vaurioitunut identiteetti, puutteelliset kasvun ja kehittymisen edellytykset ovat uhkana lapsen terveille kehitykselle. Lapsi saattaa kokea voimakkaasti vanhemman eron jälkeisen ahdistuksen koettaen pelastaa tätä. Hän voi yrittää korjata vanhempien välejä jopa ottamalla vastuulleen tulitauon säilymisen taiteilemalla itse veitsenterällä. Mielikuvat omien vanhempien / aikuisten riidoista ja niistä selviämisestä, niin ensi- kuin uusperheissäkin, vaikuttavat lasten mielikuvaan aikuisena parisuhteen onnistumisen mahdollisuudesta sekä kestämisestä. Mikäli erovanhemmat kykenevät molemmat korjaamaan elämänsä hyväksi ja lapset saivat kokea kuuluvansa uuteen hyvään elämään, lasten käy tutkimusten mukaan pääsääntöisesti hyvin. (mm. Wallerstein, 2007; Neitola, 2011; Väänänen, 2013.)

Wallerstein (2007) tutki työryhmänsä kanssa avioeron vaikutusta kalifornialaisiin lapsiin 25 vuoden ajan. Hänen huolensa ydin on jaettavissa Suomessakin: aikuisten keskittyessä riitelemään, lapset unohtuivat aikuisten tunnemyrskyissä heidän vahvojen tunteidensa varjoon. Mitä uusi aikuinen oikein toikaan tullessaan, hyvää vai pahaa? Toisaalta tuttua oli myös toive vanhempien palaamisesta yhteen jatkamaan alkuperäistä käsikirjoitusta. Uusparin ja valmiina olevien

bonuslasten välille muodostuu sisäänrakennettu ristiriita. Seurusteleva pari kaipaa yksityisyyttä läheisyyteen ja toisiinsa tutustumiseen, jota bonuslasten vanhemmuus ei lähtökohtaisesti heille tarjoa. Uudelle vanhemmalle heti alkuun mahdollisesti tarjoutuva kurinpalauttajan rooli kasvatustilanteissa, on oikeastaan katala ansa, joka herättää lapsen katkeruuden: ensin uusi aikuinen vie vanhempani ja perään työntää minut pois.

Mari Broberg (2010) tutki mm. lapsen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä uusperheessä äitien näkökulmasta. Uusperhe itsessään ei näyttäisi olevan tutkimuksen mukaan riski lapsen hyvinvoinnille. Se saattaa kuitenkin muuttaa lapsen perheen voimavaroja ja sitä kautta heijastua hänen hyvinvointiinsa. Perheen voimavarojen näkökulmasta tarkasteltuna lapsen hyvinvointia tukee Brobergin mukaan erityisesti uusperheen toimiva ihmissuhdeverkosto. Lasten ongelmien ja uusperheen ihmissuhdeverkoston toimimattomuuden välillä löytyi selkeä yhteys. Tutkimuksessa olleiden äitien näkemyksen mukaan uusperheen sisäiset suhteet näyttäytyivät lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeämpiä kuin ulkopuoliset suhteet. Lapsen toimiva suhde muualla asuvaan isään ja tämän mahdolliseen uusperheeseensä voidaan kuitenkin nähdä positiivisena voimavarana, joka tukee lapsen hyvinvointia uusperheessä. Broberg nosti suojaavina yhteiskunnallisina tekijöinä esille myös etävanhemman tukemisen, luonapitokustannusten huomioimisen asumistuessa sekä psykososiaalisen tuen antamisen vanhemmille erotilanteessa vahvistamaan vanhemmuussuhdetta. Lisäksi hän korosti perheytyymisen vahvistamiseen tähtäävien tukimuotojen vahvistamista, jotta bonuslapset eivät jäisi toissijaisiksi uusperheen parisuhteen jaloissa.

Lasten sekä uusperheen vanhempien yksilölliset piirteet saattavat myös altistaa riskitekijöille. Aikuisilla antisosiaalinen käyttäytyminen voi lisätä ahdistavaa ilmapiiriä tai jopa avioeron riskiä. Masentuneet vanhemmat ovat vähemmän sensitiivisiä ja heillä on usein myös vuorovaikutusongelmia. Hetherington (1998) kokosi lasten eroon sopeutumiseen ja uusperheen perustamiseen liittyviä haastekohtia, joita olisi oleellista huomioida niin tukirakenteita suunniteltaessa kuin perheelle tarjottavassa palveluohjauksessa:

Vanhempien yksilölliset piirteet

Perheen muutokset: avioero ja uusperhe

Stressaavat elämänmuutokset

Perherakenne

Sosiaalinen tuki

Vanhemmuudessa koetut ongelmat

Lapsen selviytyminen

Perheen suhteiden toimivuus

Lapsen yksilölliset piirteet

Haasteena niin ensiperheiden kuin uusperheidenkin kohdalla on kuitenkin tukipalveluiden yhä yksilökeskeinen palvelurakenne. Parisuhteet, vanhemmuus sekä lasten psyykkinen hyvinvointi on eriytetty eri tukipalveluihin. Kuten mm. Broberg (2010), Salo (2011), Neitonen (2011) ja Väänänen (2013) väitöstitkimyksissään toteavat, lasten tasapainoisen psyykkisen kasvun sekä hyvinvoinnin mahdollistamiseksi on välttämätöntä, että lasten palveluiden tulisi ymmärtää perheen dynamiikan ja perheen aikuisten parisuhteiden merkitys lapsen oireilun taustalla. Yhtä tärkeää on myös se, että vanhempien tukipalveluissa dialogiin mahtuu myös lapsen tilanteen kuuleminen.

Raija Panttila (2005) tutki kahden kodin vanhemmuutta vanhemmuuden näkökulmasta. Hän pohti miten etävanhempi voi tukea koko ajan kehittyvää lasta, ellei asu tämän kanssa tai ole kiinteässä yhteydessä lähivanhemman kanssa. Lapsi palaa kotien välillä liikkuessaan takaisin toisenlaiseen perhetilanteeseen kuin mistä hän on lähtenyt. Panttila jättikin ilmaan kysymyksen: Minkälaiseen perhetarinaan lapsi liittyy tullessaan paikalle ja minkälaisena mielikuva perheestä kulkee hänen mukanaan? Elleivät vanhemmat kykene yhteiseen vanhemmuuteen, riski lapsen itsensä varaan jäävään tunnesäätelyyn sekä toiminnanohjaukseen kasvaa merkittävästi.

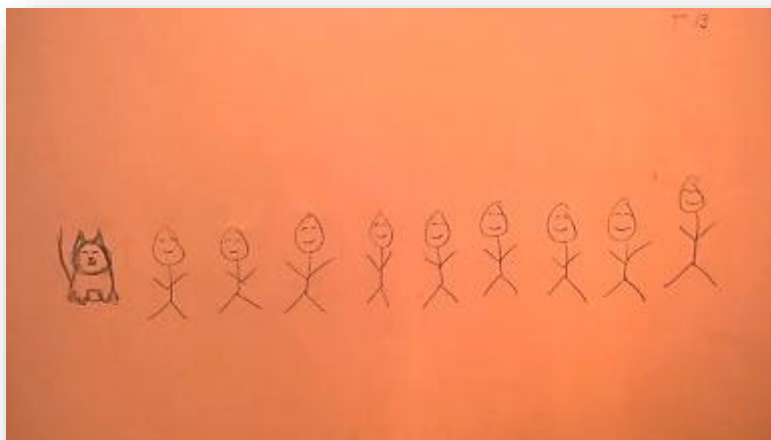
Vaikka lapset sopeutuisivat ajan myötä hyvin uusperheeseen, ilmenee alku huuman jälkeen usein jonkinlaisia hankaluuksia. Se, miten lapsi selviää avioerosta, on yhteydessä siihen, miten hän sopeutuu uusperhe-elämään (Ganong & Coleman, 2004). Uusperheen toimivuuden kannalta jokaisen perheenjäsenen sopeutuminen on oleellisen tärkeää. Perherakenne, perheen sosioekonominen status sekä laajemmin perheen voimavarat, vanhempien välinen yhteistyö, sosiaalinen tuki, uusperheen suhteiden laatu ja toimivuus, vanhempien stressi ja ahdistus sekä perheen muut ongelmat vaikuttavat merkittävästi lasten uusperheeseen sopeutumiseen (Hetherington, 1987; Hetherington, 1998; Hetherington & Stanley-Hagan, 1999).

Lasten kohdalla myös ikä on merkityksellinen uusperheeseen sopeutumiseen vaikuttava tekijä. Pienet lapset hyväksyvät vanhempiensa uuden liiton paremmin. Murrosikäisten on puolestaan todettu olevan hankala sopeutua uusperheeseen oman, perheestä ulos suuntautuvan, kehitystehtävänsä johdosta (Hetherington & Stanley-Hagan 1999). Muualla asuvan vanhemman hyväksyntä ja positiivinen tuki helpottavat pääsääntöisesti lapsen sopeutumista sekä kiinnittymistä uuteen perheeseen (Robinson, 1991; Ritala-Koskinen, 1993; Ritala-Koskinen, 2001).

Minkälaisia perhetarinoita bonuslapsille rakentui?

Emme jaa saman perheen sisälläkään samaa ulkoista, fyysistä maailmaa vaan jokainen havainnoi, ymmärtää ja käsittää sen omasta todellisuudestaan käsin. Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ei ole yleensä olemassa vain yhtä maailmaa vaan monia limittäisiä maailmoja luontevassa, alati muuttuvassa kaaoksessa keskenään. Kuinka sitten uusperheissä voisi olla vain yksi tarina kun jo yhden ihmisen sisälle kehittyy erilaisten kohtaamisten myötä moniääninen tarinoiden aarrearkku.

Lasten sopeutumisongelmien rinnalle on tärkeää nostaa myös uusperheen edut lapsen kannalta. Keskusteluissa jotkut bonuslapsista tuottivat huomioita mm. siitä, että oli saanut seuraa eikä tarvinnut olla kotona yksin. Keskeisin etu lapsen näkökulmasta on ollut eri tutkimusten mukaan pääsääntöisesti se, että moninaiset ihmissuhteet rikastuttavat lapsen elämää (mm. Mikesell & Garbarino, 1986; Ritala-Koskinen, 2001; Pulkkinen, 2002). Ihmissuhteiden rikastumisen hyvä merkitys nousi esille myös bonuslasten kanssa olleissa pohdinnoissa. Uusperheen perustaminen saattaa parhaimmillaan myös rauhoittaa ja normalisoida lapsen perhetilannetta eron jälkeisten ongelmien jälkeen. Jos lapsi on ollut jomman kumman vanhempansa tukija, uusperheen uuden aikuisen tulon myötä hän mahdollisesti vapautuu elämään omaa elämäänsä.

”Parasta uusperheessämme on lisääntynyt nauru ja yhdessä olo... sekä se, että kotona on enemmän seuraa (sisaruksia).”

”Meillä tehdään nykyään kotona ihan itse tehtyä ruokaa.”

Keskusteluissa tärkeäksi nousi yhteyden pitäminen kulloisenkin etävanhemman ja -perheen kanssa. Mukana olleet lapset ja nuoret piirsivät pääsääntöisesti perhekuvaansa molemmat vanhemmat sekä uusperheistä ainakin sen, jonka luona kokivat asuvansa joko juuri nyt tai joissa heillä oli ”omempi” paikka. Läheisyys - etäisyys akselilla kukaan ei halunnut rajata perheenjäseniään toistaan kauemmaksi vaan piirsivät heidät pääsääntöisesti näkymättömälle viivalle itsensä sivuille.

Haastaviksi tekijöiksi nousi keskusteluiden perusteella uusperheeseen muuttamisen nopea tahti erityisesti silloin, jos omien vanhempien erosta oli kulunut lapsen näkökulmasta liian vähän aikaa tai uusiin ihmisiin ei ollut kerinnyt tutustua. Erityisesti silloin lähtökohta uuteen, merkitykselliseen aikuisen tutustumiselle oli huono. Uusi aikuinen ei kiinnostanut ja hänet koettiin myös synnä

vanhempien erolle tai jopa vanhempien takaisinmuuton esteenä. Toisaalta pelko vanhemman menettämisestä saattoi olla niin suuri, että lapsi ajautui ”näyttelemään” reipasta, jolloin tästä saattoi tulla hänelle pysyvä pärjääjän rooli.

Oman vanhemman rakastumisen myötä tullut ”sokeus” oman lapsen tarpeille ja näkemiselle oli asia joka mietitytti. Suurin osa lapsista kuvasi ymmärtävänsä omaa vanhempaansa ja olevansa iloisia tämän puolesta. Toisaalta toive oman vanhemman huomiosta tuli sivulauseiden kautta esille niin keskusteluissa kuin varsinaisissa terapiaprosesseissakin. Ulkopuolisuuden kokemuksen ja häpeän tunteet nousivat esille. Ilmiöön liittyen erityisesti terapiaprosesseissa moni kuvasi kasvaneensa omavaraiseksi lohdutuksen ja pelkotunteiden suhteen juuri sitä kautta, että itselle merkityksellinen vanhempi ei ”näe”.

”Haluan kyllä tavata isää, mutta en käydä isän uudessa kodissa. Äiti yrittää kyllä auttaa, mutta jos kerron mitä isän luona tapahtuu... heille (vanhemmille) tulee siitä riita enkä halua sitä.”

”Lohdutusta haen tarvittaessa omalta sisarelta... tai pärjään omillani.”

”Mun isosiskoni auttaa jos mä oon pulassa,”

”En mä halua huolestuttaa mun vanhempia. Niillä on ihan tarpeeksi harmia jo omissakin asioissaan.”

”Kyllä mä olen aika omavarainen tuon lohdutuksen suhteen. En mä oikeen osaa mennä enää hakemaan sitä kummaltakaan.”

Ahdistavaksi koettiin myös se, jos joku sisarus (bonus tai biologinen sisarus) jätettiin perheen ulkopuolelle. Oheisen piirustuksen piirsi uusperheeseen syntyneistä kahdesta pienemmästä sisaruksesta vanhempi. Hän piirsi isoimman sisaruksesta (bonuslapsi) sateenkaaren ulkopuolelle. Hän halusi tuoda huolensa esiin siitä, että tätä ei oteta mukaan perheporukkaan. Keskusteluissa nousi esille myös tilanteita, joissa uusi aikuinen oli yrittänyt lahjoa tai mielistellä bonuslasta omien lastensa kustannuksella. Se herätti ristiriitaisia tunteita sekä uuteen aikuiseen että tämän omiin lapsiin liittyen.

”Jos uusi aikuinen vähättelee omia lapsiaan. Tulee tunne, ettei häneen voi itsekään luottaa.”

”Se (bonusvanhempi) yritti lahjoa minua. Otin toki lahjat vastaan, mutta en mä kokenut saaneensa aitoa kiinnostusta.”

Toisaalta myös oma vanhempi saattoi olla uuden kumppaninsa lasten lumoissa niin, että unohti omansa. Toisaalta kyse saattoi olla myös uusiin lapsiin liittyvästä ”kuherrus – vaiheesta”.

”Isä on vain kiinnostunut perheensä uusista lapsista. Uusi poika on paljon kovempi kuin minä, enkä enää kelpaa tällaisena. Olen liian herkkä.”

”Yksinäisyys on surullisin tunne jonka löydän. Se tulee siitä, kun äiti ei ole enää vain minua varten.”

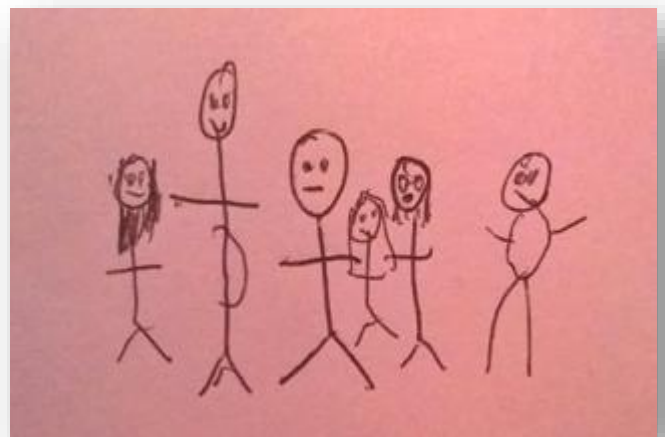
”Kunpa isä ei ainakaan pakottaisi syömään kylmää puuroa uuden vaimonsa mieliksi.”

Suojaaviksi koettuja tekijöitä löytyi helposti. Ehdottomasti suurin ja merkittävin uusperheeseen asettumista auttavaksi koettu tekijä oli hyvät ja turvalliset välit oman vanhemman kanssa. Turvallisien välien koettiin helpottavan myös perheessä syntyvissä ristiriitatilanteissa rauhoittumista sekä luottamusta siihen, että ei jää yksin. Kokemus siitä, että oma vanhempi näki ja huomasi itsen, oli tärkeä. Läheisyyden ja hellyyden tarve ei hävinnyt ikävuosien myötä vaikka muuttikin muotoaan. Läheisyydeksi koettiin kosketuksen, hieronnan ja halaamisen lisäksi yhteinen rauhassa juttelu sekä sohvalta lähekkäin löhöily esimerkiksi elokuvaa katsoessa.

”Meillä ei kauhesti halata. Mulle on kuitenkin tärkeää, että jos on paha mieli, niin äiti kerkiäisi silloin istumaan rauhassa juttelemaan mun kanssa. Aika usein se kerkiääkin.”

”Mä voin tarvittaessa jutella kummankin perheeni kaikille aikuisille. Se olis muuten tosi tyhmää ellei pystyisi!”

Toinen merkityksellinen suojaava tekijä oli yhteinen tekeminen koko uusperheen kanssa. Yhteinen tekeminen myös auttoi tutustumisessa ja yhteenkuuluvaisuuden tunteen syntymisessä. Retket, peli-illat, lettukestit ja niiden muistelu olivat esimerkiksi asioita, joiden kautta lapsi koko kuuluvansa osaksi perhettä. Mikäli perheeseen oli syntynyt jo pienempiä sisaruksia, niiden koettiin tuovan yhteenkuuluvuutta ja tunnetta

perheen jatkuvuudesta. Toisaalta pienille sisaruksille saatettiin olla kateellisia heidän ehjästä kodistaan, mutta toisaalta heidät koettiin myös perheen yhteisiksi lemmikeiksi (kuten myös mahdolliset lemmikkieläimet).

”Parhaiten perhettämme kuvaa sana yhteishenki. Me ilmaistaan tunteitamme kertomalla, heittelemällä tavaroita, huutamalla, halaamalla, pussaamalla, koskemalla ja hulluttelemalla.”

Uusperheen uuden vanhemman lapset koettiin toisaalta sekä helpottaviksi että haastaviksi. Mikäli yhteinen sävel löytyi helposti uusien sisarusten välille, suurempi sisarussarja nähtiin rikkautena. Koettiin, että kotona on aina seuraa ja isossa porukassa on mukavaa sekä toisaalta turvallista liikkua. Toisaalta, mikäli yhteistä säveltä ei löytynyt, sisarukset koettiin pahimmassa tapauksessa jopa kiusaajina.

”Isä ei kuuntele jos kerron, että uudet lapset (tai siis yksi heistä) kiusaa.”

Yleisesti ottaen uusiin aikuisiin oli vähemmän paineita tulla hyväksytyksi kuin ”oman ryhmän” eli uusperheen sisarusten suhteen.

”Yhteen muutto jännitti vaikka tiesikin tulevat sisarpuolet etukäteen. Yhdessä tekeminen on kuitenkin helpottanut tutustumista ja yleensäkin yhdessä vietetty aika. On hyvä, että kaikki perheen lapset ovat yhtä ”lapsellisia”.

Omat asenteet perhetilannetta kohtaan sekä kaverit ja harrastukset nähtiin erityisesti nuorien ja yläkouluikäisten keskuudessa merkittäviksi suojaaviksi tekijöiksi. Perheytyminen uusperheeksi koettiin nuorten näkökulmasta tapahtuvan lähinnä yhteisten tekemisten ja erityisesti matkojen kautta ei niinkään sääntöjen tai yhdessä asumisen avulla. Arjessa koulun ja

harrastuksien kautta rytmittyvä sosiaalinen puoli koettiin toimivaksi kun apua sai perheen vanhemmilta tarvittaessa ja pöydässä riitti ruokaa. Oma huone nousi vanhempien lasten, nuorten, kohdalla erityisen merkittäväksi ristiriidoilta suojaavaksi tekijäksi. Oma tila, jossa saattoi tehdä mitä halusi, auttoi sietämään paremmin uusia perheenjäseniä ja säätelemään sosiaalisista suhteista syntyvää kuormitusta.

”Se, että kaikilla on omat huoneet on tärkeää. Jokainen tarvitsee oman paikan jossa olla rauhassa omine ajatuksineen.”

”Olen aika paljon omassa huoneessa, etten aiheuta konflikteja tai ärsytä perheen uutta aikuista.”

”Jotenkin se, että uusi aikuinen ajattelee koko perheen hyvinvointia, tuntuu hienolta. Esimerkiksi kun muutettiin isompaan asuntoon.”

Keskimäärin omaa hyvinvointia suojaavina koettiin turvalliset ja toimivat ihmissuhteet ja niitähän uusperheen myötä on parhaimmillaan mahdollista saada tuplaten. Suojaavina tekijöinä mainittiin myös omat kaverit sekä harrastukset. Keskusteluissa nousi esille myös kaikkien lasten tärkeänä pitämä asia eli etteivät omat vanhemmat puhu pahaa toisesta vanhemmasta tai tämän perheestä. Alle on koottuna taulukoksi bonuslasten itsensä pohdintoja sekä suojaavista että hyvinvointia heikentävistä ilmiöistä.

SUOJAAVIA TEKIJÖITÄ	HEIKENTÄVIÄ TEKIJÖITÄ
<ul style="list-style-type: none"> • oikeudenmukaisuus • yhteinen tekeminen • lohdutus • läheisyys • kuuntelu • puhuminen (niin että kaikki saavat puhua oikeasti) • huomio omalta vanhemmalta, vaikka olisikin hyvät välit uuteen aikuiseen • lupa olla yksilöllinen • keinoja tuulettaa tunteita turvallisesti • lupa olla yhteydessä toiseen vanhempaan • sisarukset • kaverit • oma tila, oma huone • harrastukset • tietokone • perheenyhteiset säännöt • uusi aikuinen kohtelee hyvin • lasta ei oteta ”mukaan” aikuisten riitoihin • on olemassa muita läheisiä joiden kanssa voi jutella (isovanhemmat, kummit, tädit, sedät...) • yhteinen huumori, ilo, nauru 	<ul style="list-style-type: none"> • uusi aikuinen päsmäröi • toista vanhempaa haukutaan • perheen aikuiset tulevat vuorotellen valittamaan toisesta (isommat lapset) • epäreilu kohtelu • muutto yhteen tapahtuu liian nopeasti • perheen vanhemmilla on erilaiset tavat ja ajatukset siitä mitä saa tehdä ja mitä ei saa tehdä • kiusaaminen • oma vanhempi mollaava omaa lastaan • oma vanhempi on kiinnostuneempi uusista lapsista • totutut säännöt muuttuvat yllättäen aivan erilaisiksi kun on oppinut • ulkopuolisuuden tunne • kokemus siitä, että ei ole toivottu perheenjäsen • perheessä ei ole tilaa tunteiden ilmaisemiselle eivätkä vanhemmat kestä lapsen olotiloja

Hyvän haltian eväät eteenpäin

Hyvä kaaoksen keskellä

”Koeta kestää. Älä ota asennetta etukäteen ettei tästä tule mitään, tää on kakkaa. Siitä ei tule mitään –asenne vaikuttaa omiin valintoihin. Jos juttu meneekin hyvin, voit saada lisää uusia sukulaisia... hyviäkin tyyppejä 😊”

Se, mihin kiinnitämme huomiota, saa mielessämme tilaa. Pahoinvointi perheissä tekee heidät usein sokeaksi arjessa oleville hyvälle hetkille. Niille pienille arkisille rutiineille, jotka sujuvat hyvin. Uusperhettä vauhdilla rakentava vanhempi tai puoliso ei välttämättä huomaa oman uupumuksensa keskellä niitä tilanteita, jolloin asiat menevät hyvin. Väsyneenä unohtamme myös helposti asiat, jotka tuottavat meille hyvää mieltä tai tuntuvat hauskoilta. Hyvät hetket, pienetkin, on tärkeä tehdä näkyviksi.

Säännöt ja perhepalaverit ovat uusperheissä tuttuja. Se, mihin ensiperheissä kasvetaan hitaasti asia kerrallaan opettelemalla ja tutustumalla, tapahtuu uusperheessä nopeutettua tahtia limittäin ja päällekkäin samanaikaisesti. Jotta voi kertoa itsestään, on tunnettava itse itsensä. Jotta voi unelmoida tulevaisuudesta, on tunnettava tämä hetki. Kuten olen joidenkin asiakasperheideni kanssa toteuttanut, keittiöön jääkaapin oveen tai omien huoneiden oviin voisikin pilke silmäkulmassa koota manuaalit: ”Ohjekirja Minusta – jotta ymmärtäisit ja tulisit kanssani paremmin toimeen”.

Hyviä yhteisen tutustumisen ja pysähtymisen hetkissä esille nostettavia kysymyksiä vaikka perhepalaverin aiheina voivat olla esimerkiksi:

- Mitkä asiat tuottavat minulle iloa?
- Minkälaiset tilanteet ovat minulle helppoja hetkiä?
- Mikä helpottaa oloani, jos ahdistaa tai olen ärtynyt?
- Onko päivässäni onnistumisen hetkiä?

Kuten Väänänen (2013) totesi oman tutkimuksensa päätteeksi, perheterapeuttisten lähestymistapojen tunteminen on lastenpsykiatrisessa työssä erityisen tärkeää. Vaikkakin perheiden lähtökohdat ja ongelmat saattaisivat poiketa toisistaan, yhteistä on kuitenkin se, että perheessä on lapsen psyykkiseen hyvinvointiin liittyvä pulma. Perheterapeuttinen työskentely edellyttää perheen rakenteiden, dynamiikan ja vuorovaikutusmallien sekä arvojen hahmottamista. Terapiassa perheillä on näin ollen tilaisuus oivaltaa, miten yhteen perheenjäsenen tai ihmissuhteeseen liittyvä huoli kytkeytyi myös muihin perheenjäseniin. Perheen vanhempien riitelyllä on vaikutusta myös perheen lasten psyykkiseen hyvinvointiin sekä turvallisuuden kokemuksiin. (Hakasaari & Heikinheimo, 2012.)

Kuten aikaisemmat tutkimukset (mm. Salo, 2011) osoittivat suuntaa, myös keskusteluita käyneiden bonuslasten toiveena työntekijöille on lapsen ja perheen kokonaistilanteen arviointi. Käytännössä jokainen asiakkuudessa ollut bonuslapsi toivoi, että heidän perheensä vanhempia autetaan parisuhteen sekä vanhemmuuden taidoissa. Mikäli vanhemmilla on parisuhdeongelmia, on syytä ottaa puheeksi perheen lapset sekä vanhemmuus. Toisaalta myös silloin, kun lapsella on ongelmia, on ehdottomasti syytä ottaa puheeksi perheen vanhempien parisuhde sekä vanhempien oma jaksaminen.

Navigoinnin merimerkit

Kasvatuskäytännöt periytyvät kokemusten kautta sukupolvelta toiselle. Lasten psyykkisestä ja sosiaalisesta kehityksestä on jo olemassa runsaasti teoreettista tutkimustietoa, mutta siitä huolimatta yhteiskunnassamme näyttää vallitsevan käsitys, jonka mukaan lapset sosiaalistuvat ja kasvavat ikään kuin itsestään. Yksilökeskeiset tai vain vanhempi – lapsi suhteisiin keskittyvät tukipalvelumme eivät vielä näe niin ensiperheen kuin uusperheenkin parisuhteen merkitystä lasten kehityksen näkökulmasta. Vanhempien työstressi, väsymys, perheiden monimuotoisuus ja siitä nousevat haasteet vaikuttavat suoraan siihen, kuinka paljon voimavaroja kasvatukseen ja lapsen kohtaamiseen jää jäljelle. Kuten mm. Kajanoja (2002) toteaa, olisi nykytiedon valossa yhteiskunnallisesti huomattavasti edullisempaa investoida perheisiin kuin korjata myöhemmin syrjäytymisen aiheuttamia ongelmia.

Bonuslapset lähtivät pohtimaan keskusteluissa myös perheen turvallisen aikuisen / vanhemman tehtäviä ja sitä, mikä auttaisi ero- ja bonuslapsia. Alla kooste asioista, jotka uusperheen aikuisten kanssa työskentelevien olisi syytä ottaa puheeksi uusperheen vanhempien kanssa:

Lapsen tarvitsee tietää ...

- 1) mitä tehdä ja minne mennä, jos se vanhempi jonka luona on, ajaa esimerkiksi kolarin eikä tulekaan kotiin sovitusti.
- 2) miten perhe tulee toimeen, jos vanhempi sairastuu tai jää työttömäksi (mistä ruokaa ja rahaa esimerkiksi vuokraan)
- 3) jos vanhemmat tappelevat, lasta saattaa pelottaa, että jompikumpi haastaa toisen oikeuteen ja tämä joutuu vankilaan
- 4) kenen kanssa lapsi saa puhua ja onko muita aikuisia joiden puoleen voi kääntyä.

Paikalla olevan aikuisen tulee huolehtia ...

- 1) läksyt ja kouluun liittyvät asiat sekä muistettavat asiat (mm. lääkkeet, hammaslääkäri)
- 2) yhteyden pitäminen toiseen vanhempaan, jonka luona ei juuri silloin ole (puhelin, skype)
- 3) mahdollisuus tavata toista vanhempaa muulloinkin kuin vain silloin kun on ”tapaaminen”
- 4) leikkiminen (esimerkiksi legoilla rakentaminen)
- 5) harrastuksissa käyminen ja esimerkiksi pelireissut
- 6) lohduttaminen, vaikka olisikin jo iso lapsi

Perheiden aikuisten tulisi ymmärtää, että ...

- 1) Lapsista olisi kivaa, että vanhemmat asuisivat lähekkäin. Koulu, harrastukset ja kaveripiiri voisi pysyä samana.
- 2) Toisesta vanhemmasta ei saa sanoa mitään ikävää.
- 3) Molemmat vanhemmat voivat zempata eikä tarvitse kilpailla siitä kumpi zempaa enemmän.
- 4) Molempien pitäisi päästä olemaan lapsen kanssa ja lapsen molempien vanhempien kanssa.
- 5) Vanhempien pitäisi yrittää olla edes kavereita, tai edes muuten vaan tuttuja, toinen ei ole vihollinen.

Lähtökohtaisesti bonuslapset toivoivat omien vanhempiensa olevan onnellisia. Käytännössä kaikki olivat sitä miltä, että heidän kanssaan olisi voitu keskustella perheiden asioista enemmän. Kukaan ei varsinaisesti ollut kuitenkaan ilmaissut asiaa perheen vanhemmille. Syy bonuslasten pulmiin tai haasteisiin ei keskusteluiden pohjalta löydy niinkään uusperheestä rakenteena vaan pikemminkin

perheen aikuisten vuorovaikutus- tai tunnetaitojen rajallisuudesta. Bonuslasten kuvaamat reaktiot tilanteisiin olivat heidän näkökulmistaan hyvin loogisia.

*"Tärkeää sopeutumisessa on oikeudenmukaisuus.
Jos uusi aikuinen ei kohtele hyvin ... se rikkoo lapsen."*

Loppusanat

Tämä matka yhdessä bonuslasten kanssa keskustellen on ollut hieno. Mukana tässä on vain kahdeksan lapsen ääni näkyvillä tekstinä. Itse asiassa heidän äänessään kaikuu kuitenkin aivan samanlaisia säveliä kuin niiden kymmenien ja kymmenien bonuslasten äänissä, joiden kanssa olen viime aikoina työskennellyt. Kasvoin itse uusperheessä, joskaan silloin ei erilaisia perhenimityksiä ollut olemassa. Oma veljeni on niin oma ja rakas kuin vain joku voi olla. Tästä matkasta muodostui samalla matka itseen. Lupa nähdä itsensä uudessa valossa on samalla mahdollisuus ja haaste. Tämä haaste kannatti ottaa vastaan.

Sukellus aihetta sivuaviin tutkimuksiin oli myös antoisa. Ne vahvistivat psykoterapeuttina itsessäni käsitystä siitä, että terapiatyössä kokonaisvaltainen, perheterapeuttinen työskentelymalli on lasten psyykkisen ja sosiaalisen kasvun sekä hoidon kannalta pääsääntöisesti tuloksekkainta. Lapsikin kun on psyko-fyysis-sosiaalinen olento, joka pyrkii toimimaan oikein säilyen hengissä kulloisellakin kulttuurisella alustallaan.

Ihminen tahtoo tulla rakastetuksi, tai sen puutteessa ihailuksi, tai sen puutteessa pelätyksi, tai sen puutteessa inhotuksi. Ihminen haluaa herättää toisessa tunteen, sillä sielu kavahtaa tyhjiötä. Ihminen etsii yhteyttä toiseen, hintaan mihin hyvänsä. (Hjalmar Söderberg)

Lähteet

- Bartholomew, K. 1997. Adult attachment processes: Individual and couple perspectives. *British Journal of Medical Psychology*, 70(3).
- Blomstedt, J. 1998. Häpeän ja syyllisyyden muodon muutoksia. *Tiede ja aika*.
- Bowlby, J. 1979. *The making and breaking of affectional bonds*. London: Tavistock Publications.
- Brazelton, t. Berry 1990. Touch as a Touchstone: Summary of the Round Table. In K.E. Barnard and T.b. Brazelton (eds.) *Touch: The Foundation of Experience*. Madison: International Universities Press.
- Broberg, M. 2010. Uusperheen voimavarat ja lasten hyvinvointi. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 52/2010.
- Cacciatore, R. & Hurme, V. 2008. *Kiukkukirja: Aggressiokasvattajan käsikirja –vauvasta kouluikään*. Helsinki: Väestöliitto.
- Fabes, R. A., Gaertner, B. M. & Popp, T. K. 2008. Getting along with others: Social competence in early childhood. Teoksessa K. McCartney & D. Phillips (toim.) *Blackwell Handbook of Early Childhood Development*. Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Fonagy, P. (toim.) 2012. *Mentalizing in mental health practice*. APA.
- Ganong, L. & Coleman, M. 2004. *Stepfamily Relationships: Development, Dynamics, and Interventions*. New York: Plenum Publishers.
- Gerhardt, S. 2008. *Kärlekens roll*. Stockholm. Karneval förlag.
- Hakasaari, K. & Heikinheimo, K. 2012. Teoksessa Niskanen Helena (toim.). *Turku 20012, IV Suomalainen perheterapia kongressikirja*.
- Hastings, P. D., Utendale, W. T. & Sullivan, C. 2006. The socialization of prosocial development. Teoksessa J. E. Grusec & P. D. Hastings (toim.) *Handbook of Socialization. Theory and research*. New York: Guilford Publications.
- Hautamäki, A. 2005. *Kiintymyssuhdeteoria*. Teoksessa Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Vantaa. WSOY.
- Heikinheimo, A. & Tasola, S. 2004. *Vain muistamalla voi unohtaa. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ryhmäterapia. Tie toipumiseen*. Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Heikinheimo K., Leppänen A., Paatero S. & Seppälä T. 2012. *Mahdollisuus muutokseen - Avaimia ammattilaisille, vaihtoehtoja vanhemmille*. Järvenpään Perhekoulu – tukea ylivilkaille tai haasteellisesti käyttäytyvälle lapselle. Järvenpään kaupunki.

- Hetherington, E. 1987. Family Relations Six Years after Divorce. In: K. Pasley & M. Ihinger-Tallman (eds.) Remarriage and Stepparenting: Current Research and Practice. New York: Guilford.
- Hetherington, E., Bridges, M. & Insabella, G. 1998. What Matters? What Does Not? Five Perspectives on the Association between Marital Transitions and Children's Adjustment. *American Psychologist* 53 (2).
- Hetherington, E. & Stanley-Hagan, M. 1999. The Adjustment of Children with Divorced Parents: A Risk and Resiliency Perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 40 (1).
- Häivälä, M. 1999. Naisen kokema häpeä. Naistutkimuksen seminaarityö: Väkipalva, seksuaalisuus, eheytyminen. Oulu. Oulun Yliopisto.
- Ikonen, P. & Rechart E. 1993. The origin of shame and its vicissitudes. *Scand Psychoanal Rev.*
- Jernberg, A. & Booth, P. 2003. Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Johnson, S. 2010. (suomentanut: Auvinen, P.) Tunnekeskeisen pariterapian käsikirja. Jyväskylä. Bookwell Oy.
- Kajanoja, J. 2002. Hyvä lapsuus – avain menestyvään kansantalouteen? Teoksessa P. Takala (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Kela.
- Kalland, M. 2007. Lapsen tunne-elämän kehitys. Teoksessa Schulma, Marja. Kalland, Mirjam. Leiman, Anna-Maija & Siltala, Pirkko (toim.) Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Helsinki: Therapie-säätiö.
- Kalland, M. 2014. Vanhemman mentalisaatiokyky. Teoksessa Viinikka, A. Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Tampere. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Kullberg-Piilola, T. & Peltonen, A. 2005. Tunnemuksuu: tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kuusinen J. (toim) 1991. Kasvatuspsykologia. Helsinki. WSOY.
- Ladd, G. W., Herald, S. & Andrews, K. 2006. Young children's peer relations and social competence. Teoksessa B. Spodek & O. Saracho (toim.) Handbook of Research on the Education of Young Children. 2. painos. New York: Macmillan.
- Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki. Otava.
- Levine, P. & Frederic, A. 1997. Waking the tiger; healing trauma. North Atlantic books.
- Malinen, B. 2010. Elämää kahlitseva häpeä. Helsinki. Kirjapaja.

- Mikesell, J. & Garbarino, J. 1986. Adolescents in Stepfamilies. In: J. Garbarino, C. Schellenbach & J. Sebes (eds.) *Troubled Youth, Troubled Families. Understanding Families at Risk for Adolescent Maltreatment*. New York: Aldine.
- Mäntymaa, M., Luoma, I., Puura, K. & Tamminen, T. 2003. *Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys*. Helsinki. Kustannus Oy Duodecim.
- Mäntymaa, M. & Puura, K. 2009. Pikkulapsella psyykinen häiriö? *Suomen Lääkärilehti* 8/2009.
- Neitola, M. 2011. *Lapsen sosiaalisen kompetenssin tukeminen – vanhempien epäsuorat ja suorat kasvatustavat*. Turku. Turun Yliopisto.
- Oppawsky, J. 2000. Parental Pickering, Screaming and Fighting. Etiology of the most Negative Effects of Divorce on Children. *Journal of Divorce and Marriages*, 32(3- 2).
- Panttila, R. 2005. Kahden kodin lapsuus Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 1/2005
- Pulkkinen, L. 2002. *Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä. PS-Kustannus.
- Rechardt, E. & Ikonen, P. 1998. Häpeälamaannuksen kliininen merkitys. Teoksessa Sundell, P.R. & Tikkanen, H. (toim.) *Keskusteleva psykologia*. Helsinki. Pikapaino Paatelainen Oy .
- Richmond, M. K. & Stocker, C. M. (2003). Siblings' Differential Experiences of Marital Conflict and differences in Psychological Adjustment. *Journal of family Psychology*, 17(3).
- Ritala-Koskinen, A. 1993. Onko uusperheestä perheeksi? Tutkimus uusperheen kulttuurisesta kuvasta suomalaisten naisten- ja perhelehtien konstruoimana. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 4/1993.
- Ritala-Koskinen, A. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lapsen uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Helsinki. Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Robinson, M. 1991. *Family Transformation through Divorce and Remarriage. A Systemic Approach*. London: Routledge.
- Salo, S. 2011. *Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa*. Jyväskylä. Jyväskylän Yliopisto.
- Siltala, P. 2003. Varhainen vuorovaikutus kokemuksen ja tutkimuksen valossa. Teoksessa Niemelä Pirkko, Siltala Pirkko & Tamminen Tuula (toim.) *Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus*. Helsinki. WSOY.
- Sinkkonen, J. 2003. Lapsen kiintymyssuhteen syntyminen ja sen häiriöt. Teoksessa Niemelä, Pirkko. Siltala, Pirkko & Tamminen, Tuula (toim.) *Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus*. Helsinki. WSOY.

Sinkkonen, J. & Kalland, M. 2008.(toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Vantaa. WSOY.

Solantaus, T. 2001. Lapsi ja masentunut vanhempi: Ymmärryksen merkitys. Teoksessa Inkinen Matti (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tampere. Tammer-Paino Oy.

Solantaus, T. & Beardslee, W. 2001. Kun isä tai äiti sairastaa depressiota: Interventio lasten psyykkisten sairauksien ehkäisemiseksi. Teoksessa Inkinen Matti (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Solantaus, T. 2006. Lapset puheeksi – kun vanhemmalla on mielenterveyden ongelmia. Toimiva lapsi ja perhe. Manuaali ja lokikirja. Terveiden ja Hyvinvoinnin Laitos.

Söderholm, A. 2004. Lasten laiminlyönti. Teoksessa Söderholm, A. Halila, R. Kivitiie-Kallio, S. Mertsola, J & Niemi, S. Lasten kaltoinkohtelu. Helsinki. Duoadecim.

Värri, V-M. 2002. Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Tampere: Tampere University Press.

Väänen, R. 2013. Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille. Kuopio.Itä-Suomen yliopisto.

Wallerstein J., Lewis J. & Blakeslee S. 2007. Avioeron perintö. Eron lapset aikuisina. Helsinki. Therapiea-säätiö.

Nettilähde

http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ ja_ kehitys/

<http://www.suomisanakirja.fi>

Painamattomat lähteet

Parkinson L. 2015. Lapsi perhesovittelun keskiössä. Koulutus perhesovittelijoille 1-3.6.2015.

Tuhkasaari, P. 2004. Lapsi aikuisen ja vanhemmuuden rooleissa – Mistä tilaa lapselle ja lapsuudelle? Kalliolan Settlementin 85-vuotisjuhlaseminaarisarjan luento 3.11.2004. Helsinki.

Lainaukset

Barkhton & Shotter. Aulangon perheterapia seminaari 6 – 8.6.2013

Kuvat

Heikinheimo Kirsi

LIITE 1. Psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen vaiheita (MLL):

0-1 -vuotias

- 0–2 kk Vauva katselee vanhempiaan tarkasti ja matkii aikuisen ilmeitä.
- Ensimmäinen hymy annetaan vanhemmalle n. 6 vk:n ikäisenä. Samoihin aikoihin itketään ensimmäiset kyyneleet.
- Lapsi jokeltelee ja kujertelee 2–3 kk:n iästä alkaen.
- 3–4 kk:n ikäiset ovat kiinnostuneita muista lapsista
- 4-kuinen nauraa ääneen ja voi kiljua riemusta.
- 6–8 kk Lapsi ojentaa käsivarsiaan päästäkseen syliin, osoittaakseen esineitä ja näyttääkseen, mitä on kädessä.
- 6–9 kk:n iässä on vierastamisvaihe. Lapsi alkaa pelätä muita kuin vanhempiaan ja eroa vanhemmistaan. Vaihe kestää voimakkaimpana 3–4 kuukautta. Vierastamisen ajoittumisessa ja vahvuudessa on yksilöllisiä eroja.
- 8–10 kk Lapsi ymmärtää ensimmäisiä sanoja n.
- 10–12 kk Ensimmäiset omat merkitsevät sanat ilmaantuvat n. vuoden iässä.

1-2 -vuotias

- Lapsi leikkii jo joitain aikoja itsekseen, mutta haluaa välillä käydä tankkaamassa turvaa vanhemman tai hoitajan sylissä. Ikäkauden alkuvaiheessa lapsella on usein rajaton itseluottamus ja halu valloittaa maailma. Muutaman kuukauden kuluttua lapsi voi muuttua araksi, vanhempiin takertuvaksi ja alkaa vierastaa perheen ulkopuolisia.
- Itsevarmuus lisääntyy lähempänä 2-vuotispäivää.
- Oma riepu, pehmolelu tai tutti on usein tärkeä unien aikana tai vanhemmista erossa ollessa.
- Lapsi pelkää kovia ääniä ja putoamista.
- Lapsi nauttii toisten lasten seurasta, mutta saattaa kohdella kavereita kovakouraisesti.
- Lapsi sanoo yksittäisiä merkitseviä sanoja, jotkut jo yksinkertaisia lauseita.
- Puheen kehitystä edesauttaa esineiden nimeäminen, puhuminen ja yhdessä lukeminen.
- Lapsi ymmärtää enemmän puhetta kuin tuottaa sitä itse.

2-3 -vuotias

- Uhmaiässä kehittyä lapsen oma tahto.
- Lapsi pelkää vanhemmista eroamista. Tilanne usein helpottuu lapsen kasvaessa.
- Uusiin ihmisiin ja paikkoihin on mukava tutustua omaan tahtiin yhdessä tutun aikuisen kanssa.
- Pieni puuhailee itsekseen omissa leikeissään jonkin aikaa. Välillä on tärkeää käydä vanhemman tai hoitajan luona tankkaamassa turvaa.
- Lapsi saattaa vaikuttaa jo itsenäiseltä ja päättävältä, mutta on hyvin herkkä ja tarvitsee aikuisen hellyyttä ja läheisyyttä.

- Oudot äänet ja naarmut huolestuttavat. Painajaisunet ilmaantuvat, kun mielikuvitus kehittyy.
- Kaverit ovat tärkeitä, mutta lelujen jakaminen kavereiden kesken on vielä vaikeaa. Riitoja syntyy.
- Mielikuvitus vilkastuu.
- Puheen kehityksen nopeus vaihtelee: useimmilla on käytössään sanoja tai sanojen yrityksiä. Monet puhuvat lyhyitä lauseita.
- Puhe voi olla takeltelevaa.
- Puheen kehittyessä lapsi alkaa kysellä asioita.
- Lapsi ymmärtää sellaisia käsitteitä kuin koko, pituus ja korkeus. Hän osaa luokitella esineitä ominaisuuksien mukaan.

3-4 -vuotias

- Uhmaikä näkyy vielä, mutta alkaa jo tasaantua.
- Lapsi haluaa tehdä asioita itse, saada kiitosta ja myönteistä huomiota onnistumisista.
- Lapsi voi olla herkkä ja pahoittaa mielensä helposti.
- Lapsi haluaa leikkikavereita, vaikka leikit eivät sujukaan aina ilman nahistelua.
- Vanhemmista erossa oleminen, lelujen jakaminen ja oman vuoron odottaminen helpottuu lähellä 4:ää ikävuotta.
- Lapsi nauttii erityisesti kuvittelu- ja roolileikeistä.
- Rakkaus ja ihailu osoitetaan vanhemmille mahtipontisesti.
- 3-vuotias käyttää jo useita sanoja ja lyhyitä lauseita, puhe alkaa olla selvää ja ymmärrettävää.
- Puheesta voi puuttua yksittäisiä äänneitä tai oikeat äänneet korvautuvat muilla äänneillä. Puhe voi olla myös takeltelevaa.
- Lapsi kyselee paljon.
- Hän alkaa kiinnostua vauvojen alkuperästä ja sukupuolieroista.
- Lapsi nauttii loruista, riimeistä ja satujen kuuntelemisesta.
- Mielikuvitus on vilkas.

4-5 -vuotias

- Vanhemmista eroaminen, lelujen jakaminen, muiden huomioon ottaminen ja vuoron odottaminen alkavat olla varhaisvuosia helpompaa, vaikka eivät aina sujukaan kitkatta.
- Lapsi nauttii samanikäisten seurasta.
- Erityisen mieluisia leikkejä ovat rooli- ja mielikuvitusleikit sekä yksinkertaiset sääntöleikit ja -pelit. Häviäminen on vielä vaikeaa.
- Lapsi alkaa arvioida omia kykyjään ja taitojaan vertaamalla itseään kavereihin.
- Lapselle on leimallista voimakas mielikuvitus, villit tarinat, liioittelu ja kerskailukin.
- Lapsi voi kertoa epätosiakin juttuja, joissa ei välttämättä ole kyse varsinaisesta valehtelemisestä.

- Joillakin on oma mielikuvitusystävä.
- Mielikuvituksen kiihtyminen voi aiheuttaa painajaisia tai pimeän pelkoa.
- Lapsi pahoittaa herkästi mielensä.
- Lapsi voi olla ihastunut vastakkaista sukupuolta olevaan vanhempansa ja mustasukkainen toiselle vanhemmalle. Ikäkauden loppupuolella hän alkaa samaistua omaa sukupuoltaan olevaan vanhempaan tai muuhun tärkeään omaa sukupuolta olevaan aikuiseen.
- Lapsi pohtii hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän eroa sekä erilaisten ilmiöiden syytä ja tarkoitusta.
- Puhumisen kulta-aikaa: Lapsi nauttii sanoilla leikkimisestä, loruista, runoista ja saduista, selittää ja kyselee, kertoo pitkiä tarinoita ja keksii omia sanoja.
- Lapsi on kiinnostunut vauvojen alkuperästä ja sukupuolieroista.
- Lapsi ymmärtää ja käyttää sellaisia käsitteitä kuin aikaisin – myöhään, tänään – huomenna, nopeasti – hitaasti, alas – ylös.
- Lapsi pärjää päivällä ilman vaippaa, vaikka vahinkoja vielä sattuu. Jotkut tarvitsevat yhä yöllä vaippaa.
- Innokas liikkuja voi olla raisu ja uhkarohkea.

5-6 -vuotias

- Lapsi on omatoiminen, aloitteellinen ja sopeutuva, mutta välillä haluaa olla pieni ja saada hoivaa. Välillä kiukku saa vallan, tunteet ailahtelevat.
- Sopivan kokoisten oikeiden töiden tekeminen loppuun asti tuntuu mukavalta.
- Itsekritiikin herääminen voi aiheuttaa epäonnistumisen pelkoa.
- Mielikuvitus on voimakas. Lapsi oivaltaa aiempaa paremmin, mikä on oikeasti totta ja mikä kuvittelua.
- Lapsi nauttii vitseistä ja sanaleikeistä, mutta ei halua itse olla huumorin kohteena.
- Tämän ikäinen samaistuu omaa sukupuoltaan olevaan vanhempaan, ymmärtää kasvavansa isona mieheksi tai naiseksi.
- Lapsi alkaa nauttia peleistä ja leikeistä, joissa on selkeät säännöt. Peleissä häviäminen on vielä vaikeaa.
- Roolileikeissä jäljitellään itselle tärkeitä aikuisia.
- Oman ikäiset kaverit ovat tärkeitä. Lapsella voi olla jo joku erityisen tärkeä kaveri, isommat lapset ovat usein ihailun kohteita.
- Yhteisleikki- ja neuvottelutaidot ovat jo hyvät, leuhkiminen ja mahtailu ovat kavereiden kesken tavallista.
- Lapsi pohtii hyvän ja pahan, oikean ja väärän sekä reilun ja epäreilun eroa ja hakee vanhemmalta tukea pohdintoihinsa.
- Lapsi pohtii useiden ilmiöiden syytä, myös hyvin syvällisiä aiheita, ja hakee niihin vastauksia vanhemmilta. Ilmiöitä testataan käytännön kokeilla.
- Lapsi muistaa asioita usean kuukauden tai vuoden takaa.

- Puhe on niin selvää, että lapsi pärjää arkipäivän tilanteissa vieraidenkin ihmisten parissa. Yksittäisiä äännevirheitä voi vielä olla.
- Hän nauttii saduista ja kertomuksista ja pystyy seuraamaan monimutkaisiakin juonia.

6-7 -vuotias

- Tunne-elämä muuttuu ailahtelevammaksi ja ristiriitaiseksi. Lapsi uhmaa vanhempia ja kodin sääntöjä ja haluaa uudenlaista itsenäisyyttä, mutta toisaalta hän kaipaa rakkautta ja läheisyyttä.
- Joustavuus ja ennakkoluulottomuus lisääntyvät.
- Lapsi epäilee omia kykyjään ja pelkää epäonnistumisia.
- Hänellä voi olla erilaisia, esim. nukkumiseen, omaan tai vanhempien sairastumiseen tai kuolemaan liittyviä pelkoja.
- Yökylään tai vieraan luo meno saattaa olla vaikeaa.
- Lapsi pohtii elämän alkamista ja päättymistä ja alkaa ymmärtää kuoleman lopullisuutta.
- Hän kysyy lupaa erilaisiin asioihin ja tuntee syyllisyyttä toimiessaan väärin.
- Lapsi oivaltaa oikean ja väärän sekä reilun ja epäreilun eron, mutta saattaa itse sortua näpistelemään ja narraamaan.
- Tämän ikäinen nauttii lapsiryhmässä toimimisesta, kuvittelu- ja roolileikeistä sekä sääntöleikeistä ja -peleistä. Häviäminen on vielä vaikeaa.
- Leikki- ja kouluiän rajamaasto saattaa näkyä kiinnostuksen kohteissa: leikkimisen rinnalla kiinnostaa liikkuminen ja koululaisen taidot, kuten keskittyminen piirtämiseen, kirjaimiin, numeroihin ja erilaisiin kynätehtäviin.
- Riitoja tulee kavereiden kesken herkästi, mutta ne sovitaan nopeasti. Niin ystävyyden osoitukset kuin riidat ovat voimakkaita.
- Ajattelutoiminnot kehittyvät. Lapsi pystyy aiempaa paremmin pohtimaan erilaisten ilmiöiden syitä ja seurauksia ja hyödyntämään mielikuvia.
- Uusia asioita opitaan parhaiten leikkimällä ja kokeilemalla. Uusi innostaa oppimaan.
- Lapsi nauttii asioiden pohtimisesta ja oivaltamisesta ja muodostaa omia mielipiteitä.

7-9 -vuotias

- Koulun alkaminen on uusi iso asia lapselle ja koko perheelle.
- Lapsi on seesteinen, innokas ja nopea oppimaan uutta. Hän on entistä itsenäisempi, mutta toisaalta myös vanhempaan takertuva ja uhmakas ja kaipaa erityistä tukea uusissa haasteissaan.
- Tunteet saattavat ailahdella ja niitä voi olla vaikea hallita.
- Koululainen on innostunut tekemään sopivan kokoisia tehtäviä ja askareita itsenäisesti ja viemään ne loppuun. Hänelle on tärkeää saada kiitosta ja onnistumisen kokemuksia.
- Vapaa leikki ja omaehtoinen touhuilu ovat koulun rinnalla yhä tärkeitä.

- Kaverit merkitsevät entistä enemmän. Erilaiset leikit ja pelit sekä tavaroiden vaihto ovat mieluisia.
- Sääntöleikit ja säännöistä neuvottelu ja sopiminen ovat tärkeitä. Pelissä häviäminen voi vielä olla vaikeaa. Lapsi pohtii erilaisia sääntöjä ja hänellä on melko hyvä kuva oikean ja väärän eroista.
- Tytöt ja pojat ovat vielä kavereita keskenään. Ensimmäisten kouluvuosien aikana tyttöjen ja poikien väliset kaverisuhteet usein vaihtuvat oman sukupuolen kavereihin.
- Ryhmään kuulumisella, hyväksytyksi tulemisella ja kavereiden mielipiteillä on suuri merkitys.
- Opettaja on tärkeä auktoriteetti, jopa ihailun kohde. Lapsi voi alkaa arvostella vanhempiaan, vaikka vanhemmat ovat hänelle hyvin tärkeitä.
- Lapsi pystyy parhaiten ajattelemaan asioita, joita voi itse nähdä, tuntea tai käsitellä. Ajattelu on vielä konkreettista.
- Ajantaju laajenee. Lapsi pystyy jo paremmin hahmottamaan, mikä on mahdollista ja mikä ei. Mielikuvitus ja uskomukset voivat kuitenkin sekoittaa yhä tosiasioihin.
- Unen tarve vaihtelee, keskimäärin tarve on 10 t vrk:ssa. Lapsi tarvitsee riittävästi unta oppiakseen ja jaksakseen uusissa haasteissa.
- Ensiluokkalaisista n. joka 10. kastelee öisin tai päivisin, asia kannattaa ottaa puheeksi neuvolassa tai kouluterveydenhoitajan kanssa. Asia saattaa nolottaa lasta.
- Lapsi on liikunnallisesti taitava ja aktiivinen. Tässä iässä ollaan usein huimapäisiä ja uhkarohkeita.
- Pikku koululainen tekee monia asioita miellyttääkseen vanhempiaan. Hän ei aina osaa arvioida omaa jaksamistaan ja kykyjään.

9-12 -vuotias

- Lapsi on usein tasapainoinen, aktiivinen ja monista asioista kiinnostunut.
- Hän haluaa kokea olevansa tarpeellinen ja luottamuksen arvoinen.
- Yksilöllisyys vahvistuu. Lapsi haluaa tuoda julki mielipiteensä ja oikeutensa. Hän voi arvostella opettajaa, koulua ja vanhempia toisin kuin ensimmäisinä kouluvuosina.
- Tämän ikäinen saattaa ajoittain käpertyä omiin oloihinsa, olla tyytymätön itseensä, kokea olevansa ulkopuolinen ja pohtia suuria maailmankaikkeuteen liittyviä kysymyksiä.
- Kehityksessä voi olla esimurrosiän merkkejä: uhmakkuutta, kömpelyyttä, huolimattomuutta, rauhattomuutta ja herkkyyttä.
- Kaverit ovat entistä tärkeämpiä. Heidän mielipiteillään on yhä suurempi merkitys: On tärkeää olla hyväksyty.
- Omaehtoinen touhuilu ja leikki ovat yhä tärkeitä koulun, kotitöiden ja harrastusten ohessa.
- Mm. roolileikit, älylliset ja liikunnalliset pelit sekä leikit ja seikkaileminen ovat mieluisaa tekemistä.
- Tytöt ja pojat leikkivät usein omissa porukoissaan. Tytöt arvostelevat poikia ja pojat tyttöjä.
- Arkiset touhut yhdessä vanhemman kanssa ovat tärkeitä.

- Lapsi pystyy yhä paremmin ymmärtämään ja ottamaan huomioon toisten tunteita, ajatuksia ja aikomuksia, odottamaan vuoroaan ja hallitsemaan tunteitaan.
- Lapsi haluaa hoivata eläimiä tai pieniä lapsia.
- Ryhmissä luodaan omia sääntöjä. Päätöksiä tehdään äänestämällä tai käyttämällä erilaisia loruja ja rituaaleja.
- Tämän ikäinen tarkastelee ja kritisoi vanhoja tuttuja sääntöjä ja saattaa haluta muuttaa niitä vetoamalla järkisyihin.
- Kyky itsenäiseen ja loogiseen ja syysuhteita ymmärtävään ajatteluun kehittyy.
- Lapsi kykenee aiempaa paremmin suunnittelemaan toimintaansa ja ymmärtämään tekojen seurauksia.
- Uusia asioita opitaan parhaiten tekemällä.
- Lapsi nauttii tarinoista, joissa päähenkilönä on nokkela ja kiperistä tilanteista itsenäisesti selviytyvä lapsi.
- 9–11-vuotias kasvaa vuodessa n. 2–5 cm ja paino lisääntyy n. 2–3 kg. Lapsen olemus vankistuu. Varhain kehittyvillä tytöillä ja pojilla näkyy kasvussa ja kehossa jo murrosiän muutoksia: pituuskasvun kiihtymistä, tytöillä rintojen tai häpykarvojen kasvua ja pojilla kivisten koon suurenemista ja häpykarvojen kasvua.

12 -15 vuotias

Missään muussa elämänvaiheessa ei tapahdu yhtä nopeaa ja laaja-alaista kehitystä kuin nuoruudessa. Oma keho muuttuu lapsen vartalosta aikuisen mittoihin, seksuaalisuus voimistuu ja tunne-elämässä kuohuu. Kehittyvät ajattelutaidot avaavat nuorelle uuden maailman ja suhde muihin, erityisesti omiin vanhempiin, muuttuu merkittävästi. Kaikki tämä aiheuttaa hämmennystä sekä nuorella että hänen vanhemmissaan. Nuoren mielessä pyörivät kysymykset: Mitä ihmettä minulle tapahtuu? Onko tämä normaalia? Vanhempi saattaa pohdiskella samoja asioita ja sitä, miten hän voisi tukea nuorta murrosiän muutoksissa.

Persoonallisuuden ja tunne-elämän kehitys

- Varhaisnuoruus on nopeiden ja laajojen muutosten aikaa, joka saa aikaan hämmennystä niin nuorella kuin vanhemmassa.
- Murrosiässä nuoren tunne-elämä kuohuu. Heittelehtivät tunteet, niiden voimakkuus ja kyvyttömyys hallita niitä hämmentävät nuorta. Nuoresta voi tulla pahantuulinen, töykeä ja vähäsanainen, ja hän voi vaikuttaa itseensä uppoutuneelta ja kyvyttömältä ottamaan toiset huomioon.
- Nuori irrottautuu vanhemmistaan. Itsenäistyminen on kehityksen kannalta välttämätöntä. Irrottautuminen itselle läheisimmästä aikuisesta on usein vaikeinta, ja tämän kanssa syntyy eniten ristiriitoja. Riidat ovat keino, jolla nuori tekee eroa itsensä ja vanhempiensa välille ja itsenäistyy.

Fyysinen kehitys

- Murrosiän alkamisajankohdassa on suuria yksilöllisiä eroja: pojilla se alkaa keskimäärin 12-vuotiaana, tytöillä kahta vuotta aiemmin.
- Rintojen kasvu on ensimmäisiä ulkoisia merkkejä tytön alkavasta murrosiästä, pojilla kivesten kasvu. Häpykarvoitus, ihon rasvoittuminen ja pituuskasvun kiihtyminen viestivät sekä tytöillä että pojilla murrosiästä. Pituuskasvu kiihtyy, mutta ennen sitä pää, kädet ja jalkaterät kasvavat aikuisen mittoihin.
- Yölliset siemensyöksyt alkavat pojalla noin 13,5 -vuotiaana. Ne ja yllättävät erektiöt voivat tuntua pelottavilta ja kiusallisilta.
- Tytöillä kuukautiset alkavat keskimäärin 13-vuotiaana: kehossa tapahtuvat asiat voivat aiheuttaa tytölle epävarmuuden, ärtyisyyden ja ujuden tunteita.
- Pojalla fyysinen kehitys mieheksi kestää keskimäärin 3,5 vuotta ja psyykinen kehitys puolet enemmän. Poika tuntuu taantuvan käytökseltään ja oireilee usein tyttöä voimakkaammin.
- Tytöllä murrosiän fyysinen kehitys vie noin neljä vuotta, psyykinen kehitys paljon kauemmin.

Seksuaalinen kehitys

- Seksuaalisuus herää ja kaikki seksiin liittyvä kiinnostaa nuorta. Pojilla viettipaineet voivat johtaa seksiväritteisiin puheisiin ja käyttäytymiseen, kun taas tytöillä seksuaaliset yllykkeet näkyvät enemmän tunteina ja unelmina romanttisesta rakkaudesta.
- Itsetyydytys on normaali ja turvallinen keino tutustua ja tulla sinuiksi oman vartalon ja kehittyvän seksuaalisuuden kanssa. Erilaiset kokeilut ovat osa oman seksuaalisuuden löytämistä, pojat esimerkiksi saattavat masturboida yhdessä.
- Varhaisnuorten ihastukset ovat usein kaukorakkauksia, vakavan seurustelun aika tulee myöhemmin. Tämän ikäinen ei kykene tunteidensa myllerryksessä aitoon vastavuoroiseen seurusteluun, ja suhteet ovat usein itsekkäitä ja tyydyttävät omia tarpeita.

Ajattelun ja moraalien kehitys

- Nuoren ajattelutaidot kehittyvät merkittävästi. Käsitys ajasta laajenee ja menneiden, nykyisten ja tulevien tapahtumien jäsentäminen paranee.
- Myös kriittisyys ja aiemmin opitun kyseenalaistaminen kuuluvat tähän kehitysvaiheeseen. Nuoren ajattelu saattaa olla tässä vaiheessa mustavalkoista: asiat ovat joko hyviä tai pahoja.
- Murrosikäinen on etsijä. Valmis paketti vanhempien elämäntavasta, arvoista ja uskomisen tavasta ei hänelle kelpaa. Hän tahtoo löytää oman tiensä ja maailmankatsomuksensa.

Kaverisuhteet

- Kaverit ovat nuorelle välttämättömiä. He ovat peili, josta nuori katsoo, hyväksytäänkö hänet. Kun kaverit hyväksyvät nuoren, hänen on helpompi hyväksyä itsensä.

- Ystävyyssuhteissa nuori oppii toisten huomioimista, luottamista, antamista ja saamista. Joskus vastaan tulee myös pettymyksiä. Ystävyyssuhteissa opitut ihmissuhdetaidot ovat pohjana myöhemmille parisuhteille.
- Yksinäisyys on nuoruudessa kehityksellinen riski. Vanhempien sekä nuorta lähellä olevien aikuisten olisi pystyttävä tunnistamaan yksinäinen nuori ja etsimään yhdessä keinoja tilanteen ratkaisemiseksi.

15 -18 vuotias

Persoonallisuuden ja tunne-elämän kehitys

- Keskinuoruudessa pahimmat murrosikään kuuluvat myrskyt ovat usein laantuneet. Nuorelle on kuitenkin tärkeää olla jotain muuta, mitä vanhemmat odottavat ja ajattelevat.
- Nuori irtaantuu vanhemmistaan ja luo omaa identiteettiään kokeilemalla ja etsimällä. Harrastukset, hiusmalli, ihastuksen kohteet ja mielipiteet saattavat vaihtua tiuhaan.
- Nuori tarvitsee tilaa itsenäistyä. Hänen pitää voida päättää itse henkilökohtaisista asioistaan, kuten mielipiteistään, musiikkimaustaan, huoneensa sisustamisesta ja siitä, minkälainen ihminen hän haluaa olla.
- Vanhemmat ovat kuitenkin edelleen tärkeitä ja esimerkiksi kotiintuloaikoja tai päihteidenkäyttöä koskevat rajat ovat yhä vanhempien vastuulla.

Fyysinen kehitys

- Keskinuoruudessa nuori totuttelee muuttuneeseen kehoonsa ja opettelee elämään sen kanssa.
- Monet tytöt ovat 15-vuotiaana kasvaneet fyysisesti naisiksi, pojilla fyysinen kehitys vielä jatkuu.
- Fyysisen kehityksen vauhti on yksilöllinen. Nuori tarvitsee vanhempiensa hyväksyntää ja kannustusta vartalonsa muutosten hyväksymisessä. Vanhemman myönteiset ja ihailevat kommentit jäävät hyvällä tapaa mieleen.

Seksuaalinen kehitys

- Seksuaalisuus kiinnostaa ja mielenkiinto vastakkaista sukupuolta kohtaan kasvaa entisestään. Nuorella voi olla paineita siitä, että hänen pitäisi olla tehnyt seksuaalisuuden saralla enemmän kuin haluaisi. Nuorelle on hyvä kertoa, että mihinkään ei ole kiire.
- Nuoren pitää ensin tuntea ja hyväksyä oma kehonsa ja seksuaalisuutensa, ennen kuin on seksuaalisten kokemusten aika toisen ihmisen kanssa. Itsetyydytys on luonnollinen tapa tutustua omaan kehoon ja purkaa paineita.
- Seksuaalisen kehityksen aikataulu on jokaisella yksilöllinen. Erot tyttöjen ja poikien välillä voivat olla huimia.

- Vaikka nuori ei itse osoita kiinnostusta tai kysy aktiivisesti asioista, hän tarvitsee tukea ja asiallista tietoa seksuaalisuudesta. Vanhemman velvollisuus ja oikeus on suojella ja opastaa nuorta täysi-ikäisyyteen saakka.
- Seurustelukokeilut kestävät yleensä vähän aikaa, ja seurustelukumppani löytyy usein tutusta kaveriporukasta. Uusia rakkauden kohteita tulee ja menee. Vakituiseen seurusteluun ei ole mikään kiire.

Ajattelun ja moraalien kehitys

- Nuori alkaa pohtia erilaisia arvoja ja ideologioita. Pohdinta voi olla voimakasta ja kriittistä. Hän pitää vahvasti kiinni omista näkemyksistään.
- Nuori ymmärtää jo, että asioihin ei ole ehdottomia oikeita ratkaisuja. Aiempi ehdottomuus antaa tilaa suvaitsevaisuudelle. Samalla nuoren ongelmanratkaisukyky kehittyy ja monimutkaisten päätelmien, pohdintojen ja johtopäätösten rakentelu tulee mahdolliseksi.
- Nuoren moraalijattelua kehittävät tilanteet, joissa nuori joutuu ottamaan vastuuta, sovittamaan yhteen erilaisia näkökulmia ja tekemään ratkaisuja siitä, mikä on oikeudenmukaista.
- Nuori haluaa löytää oman tapansa elää ja uskoa. Hän ei halua ottaa valmista pakettia vanhempien elämäntavasta, arvoista ja uskosta.

Kaverisuhteet

- Ystävät ovat tärkeitä. Nuori viihtyy pienissä, samoista asioista kiinnostuneiden ikätovereidensa joukoissa, joissa on sekä tyttöjä että poikia.
- Kaveriporukassa nuorella on mahdollisuus kokeilla rajoja, omaksua tietoja ja taitoja, ilmaista omia ajatuksia ja tunteita ja purkaa tunteita. Yksinäisyys on riski kehitykselle.

-